

ГЕНДЕР І АНТИГЕНДЕР

Шановні читачки та читачі!

У попередньому номері гендерного журналу «Я» № 2 (33)/2013 ішлося про таке:

«ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ВЛАДА ЧОЛОВІКІВ». Авторка: Тетяна Бурейчак. Наслідками глобалізації стає те, що на макрорівні поширюється новий тип глобальної гегемонної маскулінності, до якої повинні підлаштуватися локальні, регіональні та національні маскулінності. С. 4-5.

«ГЕНДЕР И ТОРГОВЛЯ: АНАЛИЗ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЗАИМОСВЯЗИ». Авторка: Елена Баллаева. Мужское доминирование в экономике создаёт особый – сексистский – экономический гендерный режим, стимулируемый торговлей. С. 6-10.

«ФЕМИНИЗМ И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ: КТО КОГО?». Авторка: Ольга Шнырова. Глобализация бросает серьёзные вызовы феминизму и во многом порождает причины, приводящие к его откату. С. 11-14.

«ПОГЛЯД НА ГЛОБАЛЬНІ ПРОТЕСТНІ РУХИ З АМЕРИКАНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРСПЕКТИВИ: ВІД FEMEN ДО OCCURRY». Авторки: Джессика Зихович, Наталія Чермалих. Оссуру – це інтелектуальний рух, що звернув увагу на ЗМІ як на сферу влади. Femen відкрила аналогічні процеси в українському публічному дискурсі щодо фемінізму. С. 15-18.

«ПОКОРЕНИЕ ВЕРШИН. ПОСТРОЕНИЕ ТРАНС*КОАЛИЦИИ». Автор: Юрий Франк. С 17 по 23 июля 2013 года, во время международного лагеря трансгендерных людей, проходившего в украинских Карпатах, произошло историческое событие – была создана Транс*коалиция. С. 19-21.

«СВІТ СТАЄ СПРАВЕДЛИВИШИМ». Резонансні тематичні новини з усього світу. С. 22-23.

«ОККУПАЙ «СТРАНЫ ЧУДЕС»: РАДИКАЛЬНЫЙ ФЕМИНИЗМ В ДЕЙСТВИИ». Авторка: ФРОГ. В июле в Керчи (Украина) состоялся феминистский лагерь, призванный объединить квир / феминистские инициативы и группы постсоветского региона. С. 24-27.

«УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У МІЖНАРОДНОМУ ЖІНОЧОМУ РУСІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ». Авторка: Ірина Кошулап. Якою буде роль діаспори в мережі глобального громадянського суспільства, поки достеменно невідомо, адже на міжнародних

конференціях зі становища жінок лунають і консервативні погляди на роль жінки в суспільстві. С. 28-31.

«РЕПРОДУКТИВНІ МИГРАЦІЇ: ВСПОМОГАТЕЛЬНІ РЕПРОДУКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГЛОБАЛЬНОМУ ИЗМЕРЕНИИ». Авторка: Елена Стрельник. Применение вспомогательных репродуктивных технологий становится сегодня глобальным процессом, а репродуктивная медицина – отраслью глобальной экономики. С. 32-34.

«ВОДІННЯ АВТОМОБІЛЯ І ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ: МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ ПРО ЖІНОК ЗА КЕРМОМ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН». Авторки: Катерина Бойко, Тамара Марценюк. Незважаючи на глобальні тенденції залучення жінок до водіння авто, гендерні стереотипи закорінені не тільки в побутовій сфері, а й у маркетингу просування товарів і послуг для жінок. С. 35-38.

Електронну версію цього номера Ви можете знайти на нашому порталі www.krona.org.ua

ГЕНДЕРНИЙ ЖУРНАЛ «Я»

Журнал виходить із 2003 року

Засновник і видавець:
Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА»

Директорка:
Людмила Гуслякова
guslyakova.krona@gmail.com

Головний редактор:
Олег Марущенко
oleg.maruschenko@gmail.com

Літературна редакторка:
Олена Малахова
omalakhova@ukr.net

**Літературна редакція
англомовних матеріалів:**
Марина Яценко

Фоторедакторка:
Ольга Андрусик

Коректорки:
Анна Зубарева
Наталія Тімко

Верстка:
Валерій Степанов

Дизайн обкладинки:
Олена Малахова

Адреса редакції:
E-mail: center.krona@gmail.com

У разі часткового або повного передруку публікацій посилання на журнал «Я», авторок та авторів є обов'язковим.

За достовірність інформації відповідають авторки та автори матеріалів.

Редакція не завжди поділяє позицію авторок та авторів публікацій.

Фінансовий партнер видання:
Фонд імені Гайнріха Бьоля,
представництво в Україні
www.boell.org.ua

**HEINRICH BÖLL STIFTUNG
КИЇВ**

Електронну версію цього журналу, а також попередні номери можна знайти на нашому Гендерному порталі
www.krona.org.ua.

Друк журналу здійснено видавництвом «Новое слово»
Наклад: 500 екз.

ЗМІСТ

Стор.

«ТРАДИЦИЯ» КАК БЕЗУСЛОВНОЕ БЛАГО В КОНСЕРВАТИВНОЙ РИТОРИКЕ 4

Активістки гендерного руху
ВЗАЄМОДІЯ КОНСЕРВАТИВНИХ І ПРОРЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В МЕЖАХ АНТИГЕНДЕРНОГО РУХУ В УКРАЇНІ 10

Тетяна Бурейчак
KINDER, KÜCHE, KIRCHE ЯК ГЕНДЕРНА МРІЯ «СВОБОДИ» 14

Olga Burmakova
PINK TRIANGLE: LGBT AS A SYMBOLIC FIGURE OF MODERN RUSSIAN POLITICS 17

Юрій Франк
КТО ФИНАНСИРУЕТ ГОМОФОБИЮ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ? 20

Олесь Савенок
АНТИГЕНДЕР БЕЗ ПРИКРАС ЧИ ШАХРАЙСТВО НА ГЕНДЕРНОМУ ПОЛІ 23

Дарья Крупина
ГЕНДЕР И АНТИГЕНДЕР В ИНТЕРНЕТЕ: ТРАНСЛЯЦИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ РУНЕТА 26

«АНТИГЕНДЕР В УКРАЇНІ»: ЕКСПЕРТНЕ ОПИТУВАННЯ 29

Elżbieta Korolczuk
IVF AS A THREAT TO THE NATION. THE DEBATE ON ASSISTED REPRODUCTION IN CONTEMPORARY POLAND 33

Наталья Малышева
ГЕНДЕР И АНТИГЕНДЕР В ПСИХОЛОГИИ 36

«ТРАДИЦИЯ» КАК БЕЗУСЛОВНОЕ БЛАГО В КОНСЕРВАТИВНОЙ РИТОРИКЕ

(по материалам публичной дискуссии)

24 октября 2013 года в г. Киев в рамках Второго международного гендерного воркшопа «Преодолеваем сопротивление гендерным преобразованиям: опыт Украины, России, Беларуси, Грузии, Армении и Польши» (организован украинским представительством Фонда имени Генриха Бёлля) состоялась публичная дискуссия «Традиция как безусловное благо в консервативной риторике». Предлагаем в несколько сокращённом виде ознакомиться с её содержанием.

АННА ДОВГОПОЛ (модераторка дискуссии, программная координаторка украинского представительства Фонда имени Генриха Бёлля, Украина):

Добрый вечер! Я рада приветствовать вас на дискуссии о традициях как безусловном благе в современном украинском обществе, украинской риторике. Мы будем говорить сегодня не только об Украине, но и об опыте стран бывшего СССР, а также Польши. Наше во многом очень похожее прошлое привело к тому, что сейчас мы переживаем очень схожие тенденции.

АННА ПРЕЙС (модераторка дискуссии, программная координаторка украинского представительства Фонда имени Генриха Бёлля, Украина):

Сегодня во время основной программы воркшопа Ирина Костерина задала вопрос: почему, несмотря на требования современного общества, современных экономик, люди в наших странах всё равно стараются придерживаться традиций, традиционных ценностей, норм, которые вроде уже и утратили актуальность. На это Анна Довгопол ответила следующим допущением: возможно, на протяжении 70-ти лет советской истории репрессивные методы так повлияли на сознание людей, что сейчас единственное, что остаётся – это постараться как-то самоидентифицироваться, реализовать своё право на самоопределение как нации. Но почему, в таком случае, люди не пытаются самоопределяться индивидуально – в вопросах личного выбора, сексуальности, возможного поведения?

АННА ДОВГОПОЛ:

Все наши страны переживают сейчас то, что в английском языке называется *backlash* – своего рода «откат». Например, ещё каких-то 5 лет назад уровень гомофобии здесь был гораздо ниже, чем сейчас. После того, как гендерные, феминистические, ЛГБТ-движения стали более видимыми, реакция на них со стороны церкви, националистических и других реакционных сил, а также государства стала очень острой – те, кому выгоден более традиционный «расклад», пытаются всеми силами удержать его. И одним из инструментов, аргументов «почему нам нужно оставаться там, где мы всегда были», является ссылка на традицию, соответствующие ценности. Что же мы вкладываем в слово «традиция»? Какими они бывают? Почему нам пытаются их представить как безусловное, неоспоримое благо? Даже когда совсем уж очевидно, что конкретная традиция больше «не работает» или даже приносит вред какой-то группе людей, всё равно мы слышим: «Ну, мы же, наши деды и прадеды, всегда так поступали». Подобное не критичное отношение к традиции, на мой взгляд, очень опасно. Давайте поговорим о тех традициях, которые используются в наших странах для конструирования идентичностей, вместе подумаем, каким целям всё это служит и что с этим делать?

ИРИНА ИГНАТЕНКО (доцент Киевского национального университета имени Т.Г. Шевченко, Украина):

Я не гендерная экспертка, не активистка, я занимаюсь преподаванием и этнографическими исследованиями – изучением украинской народной культуры и традиций. В моём «научном кругу» само слово «традиция» используется часто и, как правило, всегда со знаком плюс – как что-то сакральное и святое, которое не может подвергаться критике. Я хочу очень коротко рассказать об одной из давних украинских традиций, известной как обряд коморы. Комора – это нежилое помещение хозяйственного назначения (что-то вроде кладовки). Суть самого обряда заключалась в том, что невесту и жениха отправляли в эту кладовку, и все гости ждали, когда произойдет акт дефлорации, на что отводилось до получаса, не больше. В это время пару не оставляли в покое – стучали, кричали: «Давай! Давай!». По истечении времени обязательно должна была произойти публичная демонстрация доказательств девственности невесты. Если же жених по каким-то причинам не мог совершить половой акт, его заменял друг (свидетель, шафер).

Такая традиция отнюдь не единична. Можно с уверенностью говорить о двойных стандартах в украинской культуре. С одной стороны, прославление девственности, чести, с другой – очень свободные интимные отношения парней и девушек. Например,

были распространены совместные ночёвки парней и девушек, но если девушка после этого беременела, окружение отворачивалось от неё.

К сожалению, в рамках научных конференций, где я участвовала, о таких традициях и их противоречивости говорить не принято. Зато всюду обсуждают, как хорошо было раньше, когда все женились по любви и в семье было по 10 детей, после чего, кажется, женщина всё равно «была девственной» (*смех в аудитории*). Почему замалчиваются очевидные факты? На этот вопрос я для себя пока не могу ответить.

АННА ДОВГОПОЛ:

Спасибо, Ирина. Я отлично помню презентацию Вашей книги «Женское тело в традиционной культуре украинцев» в музее Ивана Гончара (где украинская культура всегда трактуется в самом традиционном способе её представления), когда после дискуссии о женской сексуальности, о том, что она бывает разной и традиции тоже были разными, директор музея заявил, что якобы такого почти не было: мол, украинская нация была целомудренной, женщин у нас всегда уважали, был чуть ли не матриархат, а об изнасилованиях на селе и говорить не приходится.

Всё это часть тех мифов, которые мы повсюду слышим и сегодня. Нам хотят навязать определённые, удобные для нынешнего контекста традиции, которые якобы существовали испокон веков, а пласт реальных практик, которые точно были, просто стараются не замечать, потому что они неудобны.

ОЛЕГ МАРУЩЕНКО (социолог, эксперт Гендерного информационно-аналитического центра «КРОНА», Украина):

Я знаю такую традицию: когда парни приезжали большой компанией в гости в какую-то деревню и задерживались на ночёвку, местные парни должны были «обеспечить» их девушками. Однажды, обсуждая эту традицию, «комору» и некоторые другие в студенческой аудитории, из уст одной студентки я услышал интересную версию того, почему такие случаи замалчиваются: «Есть же миф, что когда-то давно мы были более духовны, чем сейчас. А раз сейчас мы духовно упали, то должны быть виноватые. И это

женщины». Ведь если вдруг всплывут подобные страшные факты обращения с женщинами в нашей традиции, очень сложно будет в дальнейшем «назначить» женщину виноватой за духовную деградацию общества.

АННА ПРЕЙС:

Я хотела бы немного расширить рамку дискуссии и поговорить в том числе о тюремных традициях в наше время. В последние 100 лет у нас развивается тюремная культура – со своими иерархичными, очень патриархальными подходами. И всё это присутствует в повседневной жизни, причём мы не задумываемся над этим, когда произносим слова «шестёрка» или «петух»...

ЭЛЬЖБЕТА КОРОЛЬЧУК (социолог, Университет Содерторна, Швеция; гендерная исследовательница, Варшавский университет, Польша):

Мне кажется, имеет смысл использовать сразу несколько подходов к толкованию того, что такое традиция. Мы начали с этнографической и антропологической перспективы, но также важно анализировать традицию с позиции политического дискурса. Например, когда Польша вступала в Евросоюз, были дебаты вроде: «Во Франции традиционным блюдом является сыр, а в Польше – дискриминация женщин, таков уж наш уникальный жизненный путь».

Очень легко воспринимать тра-

дицию как что-то плохое, тянущее нас назад. Но нам также следует подумать над толкованием традиции как фактора социальных изменений – политических, экономических, социальных. Современные исследования показывают рост популистских движений, использующих традиционную риторику как оружие против гендерных, феминистических, ЛГБТ-движений. Но для меня очевидно, что всё это следует рассматривать, прежде всего, в контексте классовой борьбы, изучая экономические привилегии одних в отношении других, исследовать то, как риторика традиции используется в разных контекстах, разными группами и для разных целей.

АННА НИКОГОСЯН (программная директорка НГО «Общество без насилия», Армения):

К сожалению, права человека и традиция, в целом, вступают в противоречие друг с другом, как бы нам ни хотелось обратного. Сейчас в Армении традиции используются как раз для того, чтобы ограничить чьи-то права, но даже когда люди это понимают, они всё равно готовы мириться: «Ну, это же наши традиции!». Хотя многие из них по сути своей бессмысленны.

Я хотела бы рассказать о нескольких популярных в Армении традициях. Первая известна как «Церемония «Красное яблоко»». Она больше распространена в деревенской местности и основана на демонстрации во время первой брачной ночи доказательства девственности невесты (родственникам жениха, особенно свекрови, предъявляют простынь с пятнами крови). Если родственники со стороны жениха удовлетворены, они посылают в дом невесты (мать которой вообще не может присутствовать на бракосочетании, поскольку должна пребывать в «трауре») миску красных яблок – красное яблоко считается символом чистоты и невинности. Эта традиция, на самом деле, дискриминирует женщин, нарушает их базовые права, ведь те не могут принимать самостоятельные решения относительно своего тела, иначе будут осуждены. Также она может нести немало проблем новообразованной семье, особенно в части отношений родственников с обеих сторон.

В Армении, особенно в селах, до сих пор практикуется другая традиция – похищение невесты, обычно предполагающее и её изнасилование. По

Церемония «Красное яблоко» в современной армянской свадьбе

обычаю, чтобы избежать общественного позора, женщина обязана выйти замуж за мужчину, который похитил и изнасиловал ее, ведь она уже не девственница и другой мужчина на ней уже вряд ли женится. Такое отношение к произошедшему подтверждается и данными нашего исследования: 75 % армянских женщин считают, что не так важна девственность, как то, что скажут соседи и родственники.

Сегодняшняя Армения – это по-прежнему патриархальный строй, где насилие в отношении женщин – вполне нормальная практика (согласно исследованиям, 66 % армянских женщин подвергаются домашнему насилию – сексуальному, физическому, психологическому, экономическому), а иногда даже социально одобряемая составляющая маскулинности: «Женщина – это как шерсть – чем больше ты её бьёшь, тем она мягче». На одном популярном плакате, где мужчина так зажимает рот женщине, что она не может говорить, приведены слова: «В Армении последнее слово всегда за мужчиной». При этом законодательная база, способная остановить насилие в отношении женщины, до сих пор не разработана.

ТАТЬЯНА ЩУРКО (независимая исследовательница, феминистская активистка, Беларусь):

Я очень благодарна Эльжбете за то, что она подняла вопрос о традиции как политической категории. Очень сложно говорить о замалчиваемых традициях, ведь в таком случае мы автоматически признаём, что те традиции, о которых говорит праворадикальная риторика, реально существуют. Этим мы как бы поддерживаем эту традиционалистскую риторику. И для меня большой вопрос: когда мы так говорим, деконструируем ли мы этот традиционалистский дискурс?

В официальной риторике Беларуси наблюдаются очень сильные неоконсервативные тенденции. Обращение к традициям используют для того, чтобы «урезать» права женщин. Причём образ нации как традиционного сообщества с соответствующими «женскими ролями» обустроивает не только риторика официальная, но и оппозиционная правая риторика, которая обращается к точно тем же якобы существующим традициям. Соответственно, не формируется

альтернативное поле, где осуществлялась бы попытка деконструкции традиции, ухода от разговора в духе «было / не было», создания каких-то новых рамок, где по-другому осмысливались бы конструкты сексуальности, гендерных отношений.

В моём понимании традиция – это политическая манипуляция, специально выстроенная интерпретация того, чего по сути-то и не было. И если задаться вопросом, почему в наших странах происходит всплеск консервативной риторики, важно говорить не только в контексте моральности, но и с позиции социоэкономических факторов, ведь достижение гендерного равенства требует значительных капиталовложений. Соответственно, традиционалистская риторика очень выгодна государству, ведь тогда и делать-то ничего не надо, а за провал социальной политики всю ответственность можно возложить на семью, на женщину.

МАЙЯ БАРКАЙЯ (гендерная исследовательница, Грузия):

В Грузии политический контекст таков, что наши традиции якобы и так предполагают гендерное равенство, поэтому многим непонятно, зачем нам нужны ещё какие-то дополнительные законы на этот счёт. Феминизм воспринимается как нечто пришедшее с Запада, разрушающее нашу национальную идентичность.

Грузинские феминистки используют на этот счёт два контрнарратива. Первый заключается в том, что мы ищем и предъявляем обществу тех грузинских писателей, поэтов, философов, которые в недалеком или давнем прошлом размышляли о необходимости равных прав для женщин. Таким образом, мы хотим показать, что феминизм в Грузии – это историческая традиция. Второй контрнарратив, который используется, чтобы добиться более чуткого отношения к теме гендерного равенства, касается нашего недалёкого советского прошлого и мифа о том, что в тот период нашей истории, в борьбе с западным буржуазным феминизмом, советское общество якобы достигло гендерного равенства. У этого мифа до сих пор множество сторонников в грузинском обществе.

Наша официальная власть разработала и приняла несколько прогрессивных законов (например, регулирую-

ющих вопросы гендерного равенства, карающих домашнее насилие), но, к сожалению, они работают только «на бумаге», поскольку явно противоречат традиционному контексту.

Также я хотела бы поддержать Та-

«Убийства чести»

тьяну: когда мы говорим, почему люди выбирают традиционный путь, нельзя забывать о социоэкономических факторах. Например, в Грузии 90-ые годы прошлого века – это время двух войн и полной экономической разрухи. Для тысяч грузинских девушек тогда сложились особо трудные условия, чтобы искать себя, получать качественное образование, строить карьеру, иными словами – двигаться альтернативными модерными траекториями. Семья и другие так называемые традиционные ценности стали едва ли не единственным доступным для них жизненным маршрутом. И основная причина этого крылась в экономике.

ИРИНА КОСТЕРИНА (программная координаторка российского представительства Фонда имени Генриха Бёлля, Россия):

Мне кажется, крайне важно различать культурные традиции, обряды – с одной стороны, и сложившийся гендерный порядок – с другой. Поддержу то, о чём начала говорить Татьяна: все эти «новоизобретённые традиции» по сути своей – политический проект, некий «каз» на создание новой

идеологии, которая как бы подменяет реальные социальные проблемы и необходимость их решать. Власть получает инструмент для манипулирования, возможность уйти от обсуждения острых политических и экономических вопросов.

Именно такой путь выбрала Россия, и это произошло потому, что она не смогла стать на путь модернизации, требующий больших усилий и всевозможных капиталовложений. Современная мифология – это возврат даже не в советское прошлое (где гендерный порядок был более справедлив в сравнении с нынешним), а в средневековье – мы делаем вид, что именно там находятся наши корни.

Традиционализм прекрасно соотносится с господствующим в России политическим режимом, он импонирует и первому лицу государства, по крайней мере, в его публичном имидже (образ эдакого альфа-самца возможен как раз при неопатриархатном порядке).

Традиционализм идёт рука об руку с национализмом, который, в свою очередь, стал своего рода компенсацией постимперского синдрома: Россия перестала быть сильной империей, потому только и остаётся, что апеллировать к многовековым традициям.

Государство, особенно тоталитарное, всегда манипулирует ролью

женщины. Если, например, не хватает рабочих рук, режим резко делается эгалитарным (женщина – работница, а детей можно отдать в садик, где о них позаботится государство), когда же рабочих рук становится слишком много и зарплату платить нечем, срочно в публичное пространство вбрасывается «культ домохозяйки» (женщина, уделяющая много времени работе и мало детям, – «плохая мать»). Добавьте сюда ещё и контроль над телесностью и сексуальностью женщины, чем государство тоже успешно занимается.

Традиции удивительно избирательны, их часто используют, чтобы оправдать происходящее. Например, «убийство чести» в Чечне: спроси любого десятилетнего мальчика, что он будет делать, если сестра «загуляет». И он ответит: «Убью её, конечно!». А ведь несколько поколений чеченцев выросло в советский период, где никаких «убийств чести» быть не могло. Их просто «вытащили» из средних веков, чтобы объяснить происходящие сегодня на Кавказе безумства.

ОЛЬГА БУРМАКОВА (PhD по гендерной программе Европейского университета в Санкт-Петербурге, феминистская активистка, Россия):

Я хотела как раз привести пример якобы возрождённой традиции, которая на самом деле – абсолютно новый конструкт. В России с недавнего времени 8 июля отмечают День любви, семьи и верности. Связан он с именами святых Петра и Февронии, это такая православная альтернатива Дню святого Валентина.

Пётр и Феврония понимаются как идеальный образец семейной пары. Согласно мифу, князь Пётр страдал от болезни, вызывавшей язвы по всему телу. Услышав, что есть мудрая девушка Феврония, которая лечит людей, он пришёл к ней. Та излечила все язвы, кроме одной, сказав: «А за эту ты должен на мне жениться». Но князь жениться не захотел и уехал домой. Позже от той одной снова пошли язвы по всему телу, он был вынужден вернуться к Февронии, жениться на ней, после чего та его излечила. Они прожили вместе долгую жизнь, ушли в монастырь, причём детей у них никогда не было. Вся романтичность истории заключается ровно в том, что они завещали похоронить себя вместе, а по религиозным канонам этого де-

лать было нельзя, и вот после смерти их тела волшебным образом всё равно воссоединились в гробу. На этой «любви после гроба» строится вся романтика легенды, которая воспроизводится в связи с новым российским проектом выхода из демографического кризиса путём создания крепкой семьи с «миллионом детей».

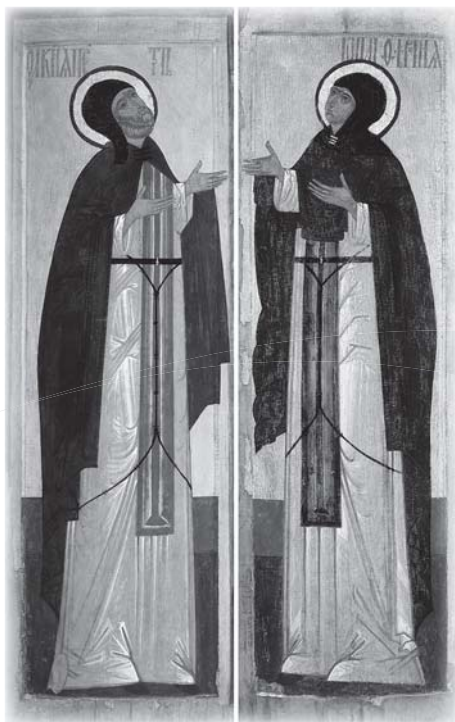
Налицо лицемерие этого гендерного традиционалистского проекта. Причём направлен он не только «вовнутрь» – на «промывку мозгов», кристаллизацию национальной идеи, но и «вовне». Это способ отделить себя от других (будь-то Запад или Восток), чудесный повод не выполнять взятые на себя обязательства.

Недавно в формате ООН Россия официально отказалась подписывать декларацию о насилии против женщин, как раз присоединившись к странам с «очень давними традициями». Это же так удобно сказать: «У нас традиции, поэтому мы не будем бороться за гендерное равенство, предоставлять права гомосексуалам». А ведь никто не знает, что такое «традиционные семейные ценности», никто их не предъявляет, не «кладёт на стол», поскольку предъявить на самом деле нечего.

КИРИЛЛ САВИН (руководитель украинского представительства Фонда имени Генриха Бёлля, Украина):

Я хотел бы немного шире посмотреть на традиционалистский подход – как на инструмент консерватизма (в его теоретическом и политическом смысле). У любого общества всегда есть некоторая боязнь модернизации и реформ: там, впереди – неизвестность, а позади то, что хотя бы знакомо. Конечно, традиции – это технологии, никто не разбирается – были они или не были. Их просто продуцируют для создания определённых установок, в том числе политических.

Нам с вами не очень повезло в том, что мы живём в мире православной этики. Она крайне консервативна и враждебна ко всему современному. Например, церковь пользуется календарём, в котором явная тринадцатидневная ошибка, но почему-то использование такого неправильного календаря считается хорошей традицией. Религиозная этика влияет не только на верующих, она сегодня диктует «правила игры» для всех.

Пётр и Феврония муромские (икона)

Феминистический марш «Хватит прикрывать неравенство традициями» (8 марта 2013 г., Киев)

Также я хотел бы немного повернуть дискуссию в другое русло. В общем-то, тональность предыдущих высказываний была такова: традиция – это плохо, модерн – хорошо. Мне кажется, общество в каждый момент времени само должно решить для себя, сколько должно быть традиционного, а сколько – современного. Пропорция 0 к 100 в любую сторону – неправильна. Как найти эту золотую формулу? Сколько нужно брать опыта предыдущих поколений, сколько привносить нового? Мне кажется, успешны как раз те общества, которые нашли эту золотую середину. Исследования показывают, что протестантская этика наиболее позитивно влияет на поиск такой золотой середины, а, например, православная – скорее, тормозит развитие.

ОЛЬГА ИСУПОВА (старший научный сотрудник Института демографии Высшей школы экономики, Россия):

Я согласна с Кириллом. Конечно же, есть боязнь модернизации. Недавно я услышала от одного православного многодетного отца такую паническую фразу: «Когда некуда идти вперёд, поневоле будешь оглядываться назад». Это формула чувства, стоящего за этим «откатом», который сейчас происходит.

Давайте также подумаем, каково в ваших странах соотношение дискурсов «традиции» и «естественности»? Это когда говорят: «Так ведь естественно, что место женщины на кухне!», «Это противоестественно жить гомосексуальной жизнью!». Традиции всегда воспринимаются как нечто естественное.

ЮРИЙ ФРАНК (блоггер, ЛГБТ-активист, Украина):

Хочу отреагировать на то, что сказал Кирилл по поводу засилья православной этики. Я думаю, что не только и не столько она... Например, гомофобные движения «Любовь против гомосексуализма» и «Родительский комитет» финансируются американскими консерваторами, которые при этом ещё и протестанты. Их мало поддерживают на родине, потому свои идеи они экстраполируют на наше общество.

Вторая моя ремарка относится к традиционализму, а именно к тому вопросу, почему какие-то традиции берутся в расчёт, а какие-то нет. Это связано с представлением о прошлом как о чём-то прекрасном: мол, если мы будем следовать этим же ценностям, у нас тоже всё будет хорошо. Разумеется, всё это выстраивается так, что отвечает интересам власти.

ГАЛИНА ЯРМАНОВА (активистка «Феминистической офензивы», Украина):

Мне тоже кажется, что сегодня куда более важно критически осмысливать традицию как манипулятивный конструкт, нежели обсуждать её в этнографическом поле.

В Украине уже около 10 лет существует такой орган, как Национальная экспертная комиссия по защите общественной морали. И сама категория «мораль» используется им для всякого рода ограничений и репрессий, в том числе связанных с проблематикой гендера и сексуальности. С другой стороны, когда обсуждался законопроект

о так называемом запрете пропаганды гомосексуальности, уполномоченная по правам человека ссылалась в том числе на традиционные семейные ценности и христианские традиции. То есть, подобной риторикой не брезгует и правозащитная среда.

Для Украины сейчас очень важен анализ, критика, деконструкция традиций, которые нам подаются как определённый мифологизированный монолит, как реальное прошлое. Но проблематизации всего этого пока что не происходит. Даже мартовский марш «Феминистической офензивы», который назывался «Хватит прикрывать неравенство традициями», в медийном поле был практически неотрафлексирован, а его «меседж» – исказён.

МАРИЯ ДМИТРИЕВА (независимая исследовательница, феминистская активистка, Украина):

Я буду говорить с точки зрения феминистической теории и предлагаю толковать традицию ещё шире. Традиция – это способ организации социального взаимодействия. Когда мы, идя в гости, несём бутылку вина – это традиция. Если в доме ребёнок, мы дарим игрушку, и это тоже традиция. Есть совершенно замечательные традиции: после родов в дом к женщине приходят её подруги и соседки, чтобы в первые несколько месяцев помочь по хозяйству – шикарная феминистская традиция! Традиций много, но в официальном дискурсе фигурируют немногие из них, а об этой вообще никто не упоминает, ведь для патриархального общества любая самоорганизация женщин представляет угрозу.

Для описания соотношений прав женщин и традиций феминизм использует два подхода. Первый – культурный релятивизм: это когда, например, мы признаём, что в Дагестане воруют невест, но раз для данного общества это приемлемо, говорим мы, то пускай воруют и дальше. В то же время, мультикультурализм считает по-другому: при любом культурном своеобразии, права женщин должны уважаться. То есть, сначала права и лишь потом – культурная самобытность.

Некоторое время назад на конференции «Феминистической офензивы» Агнешка Граф очень интересно интерпретировала то, что происходило в Польше при переходе от так называемого социализма к так называ-

емому капитализму. Советская власть тогда воспринималась польским обществом как нечто неестественное, навязанное, как строй, где мужчины лишены своего «законного» начального места, и вот чтобы всё вернуть так, «как оно должно быть», нужно женщин «запихнуть обратно вниз». То же самое наблюдали феминистки, занимавшиеся постколониальными исследованиями: одним из первых шагов, предпринятых Индией, перестав-

Ритуал сожжения вдов в Индии

шей быть британской колонией, стала декриминализация ритуала сожжения вдов. Во всех этих случаях, чтобы показать свою самостоятельность и независимость, всего лишь нужно было отказаться от, возможно, и прогрессивного, но навязанного (агрессорами, империалистами, советской властью и т.п.) «культурного материала». И тогда «откат» произошёл сам собой: снова стали воровать невест, восстанавливалась практика ранних браков, вернулась избирательность аборт (в этом случае, чтобы поддержать традицию, как раз используют современные технологии) и прочее.

Я хотела бы вернуться к тюремной культуре, о которой говорила Анна Прейс. Её распространённость в постсоветском обществе сильно преувеличена. В общественном дискурсе она появилась не 100 лет назад, а всего лишь 20. Когда СССР развалился и официальный дискурс был полностью дискредитирован, возник кризис маскулинности, люди стали искать другие формы идентичности, и, учитывая беззаконие первых постсоветских лет, не мудрено, что на первый план вышли «братки» в малиновых пиджаках с соответствующими запросами на шансон – благодаря последнему эта культура и является видимой.

МАКСИМ БУТКЕВИЧ (проект «Без границ», Украина):

Возможно, в чём-то повторяюсь... Мне кажется, традиция – это не хорошо и не плохо. Прежде всего, это общественное явление, набор практик выживания, стратегий повседневной жизни, которые были наслоены до нас, а мы в той или иной степени их воспринимаем (или же нет), зачастую даже не задумываясь над содержанием. Есть ещё, конечно, следующий пласт – «фильтры», то, что проходит определённое сито и выходит в публично-коммуникативное пространство – «А у нас вот такие традиции». Наконец, в политическом поле, как уже было сказано, традиции становятся манипулятивным инструментом и могут быть до неузнаваемости деформированы.

Где-то в конце 80-х – начале 90-х годов прошлого века в обществе возник запрос на групповую самоидентификацию. Для кого-то было важно осознать себя частью какой-то нации или этноса, кто-то увидел свою принадлежность к религиозной группе... И дело здесь не только в ощущении спокойствия и безопасности, но и в возможности воспользоваться определёнными готовыми маркерами идентичности. Если я, например, белый гетеросексуальный православный этнический украинец – следовательно, есть некий готовый набор «подходящих» мне ценностных ориентаций. Любая традиция, по сути, «отменяет» необходимость личного выбора, индивидуальной самоидентификации, создавая иерархическую структуру, где каждому и каждой указано место. И соглашаясь на традиционалистский дискурс, мы, таким образом, поддерживаем легитимизацию отмены права на личный выбор.

Хочу сказать и о тюремной субкультуре как части традиционного пласта. Я бы, скорее, согласился с Анной Прейс: бывший СССР пережил несколько волн массовых отсидок. И кое-где появлялись такие субкультуры, где молодые люди чётко знали, что нужно делать, чтобы им ничего не могли «предъявить», если они вдруг попадутся, а их собственное поведение было нормативным с точки зрения иерархичной тюремной субкультуры.

Хотел бы закончить одной продуктивной гипотезой, объясняющей, на мой взгляд, высокий уровень гомо-

фобии в нашем обществе. Даже самых «гибких» свободомыслящих людей, принимающих, например, идею о недопустимости расовой или религиозной дискриминации, на тему ЛГБТ просто «вырубает». Мне кажется, дело всё в том, что в советском дискурсе были как минимум декларируемые позитивные коннотации, связанные, например, с этническим и расовым происхождением. Но ЛГБТ-сообщество и культура, будучи в советский период криминализированными, после распада СССР стали чем-то совершенно новым (даже формальных отсылок к советской эпохе здесь найти невозможно), а потому – непонятными, бросающими вызов...

САРА БОГАЧИК (психотерапевт, вице-президент Центра «Диалог культур XXI», Украина):

Традиция – это всегда нерелевантное действие. И, конечно же, я согласна с теми, кто характеризовал здесь традиционалистский дискурс как политическую технологию. Она «работает» тогда, когда происходит поляризация дискурсов, когда навязывается ложный выбор – традиция или модернизм, пойти в музей Ивана Гончара или на гей-парад, следовать групповой идентичности или индивидуальной (в реальности все это успешно сосуществует, но важно, как мы реагируем на то, что нам предложено, как вообще приобретается идентичность). Эффективным ответом на эту политическую технологию могла бы стать попытка вырваться из такой дихотомии, не вступать в дискуссию «А традиция – это плохо или хорошо?».

АННА ДОВГОПОЛ:

Сегодня, как мне кажется, мы подняли больше вопросов, чем дали ответов. Подытоживая дискуссию, я хотела бы сказать: традиция – это не плохо и не хорошо. Она – набор определённых практик, способ упорядочивания жизни, и глупо было бы призывать слепо отказываться от неё. Что мы попытались сегодня сделать, и мне кажется, это получилось, – посмотреть на традицию критически. Это как раз то, что мы можем предпринять, чтобы сделать этот мир лучше.

Огромное спасибо всем вам за участие в дискуссии!

ВЗАЄМОДІЯ КОНСЕРВАТИВНИХ І ПРОРЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В МЕЖАХ АНТИГЕНДЕРНОГО РУХУ В УКРАЇНІ

АКТИВІСТКИ ГЕНДЕРНОГО РУХУ

Зі здобуттям незалежності та початком процесу інтеграції до міжнародної спільноти Україна отримала зобов'язання впроваджувати гендерну рівність у всіх сферах суспільного життя відповідно до міжнародних стандартів, що було закріплено в законодавстві. Проте на ідеологічному рівні трансформаційні процеси позначились творенням міфу, ідеологеми про «традиційні сімейні цінності», а також «патріархальним ренесансом» – відродженням традиційних гендерних ролей та цінностей. Посилення консервативної риторики у політичному та суспільному дискурсах України є означником суспільного спротиву політиці лібералізації: зображення наявного гендерного порядку як належного і природного сприяє його відтворенню, приховує існуючі нерівності. У контексті дискусій про євроінтеграцію посилюється конфронтація між прихильниками демократичних перетворень у цій сфері та прибічниками «традиційних цінностей», що дає підстави констатувати наявність в Україні антигендерного руху, який, за оцінками експертного кола, добре фінансується та має потужну інформаційну підтримку, тому і організаційно є консолідованим та дієвим, на відміну від жіночого та гендерного рухів¹.

За визначенням, суспільний рух характеризується наявністю чітко визначених опонентів, неформальною соціальною мережею, колективною ідентичністю², а також серією кампаній, спрямованих на утвердження своїх ідей³. Як зазначає Т. Марценюк, «кон-

цепція «спільного ворога» – гендера, гей-диктатури та ювенальної юстиції – прав дітей – стає досить поширеною стратегією консолідації низки організацій, що поділяють патріархатні цінності»⁴. Наявність такого узагальненого опонента є основою колективної ідентичності та дії організацій різних ідеологічних спрямувань. Індикаторами існування руху є численні акції протесту та демонстрації, науково-дослідницькі та просвітницькі кампанії, а також спроби впливати на державну політику. Інтенсивна професіоналізована діяльність під прикриттям «псевдодогуманістичної риторики, закріпленої у багатьох офіційних документах – пропаганди «здорових» сімейних цінностей чи захисту дітей»⁵ – сприяє їх легітимізації в очах громадськості, у публічному / медійному дискурсі.

У своєму дослідженні ми розглядаємо антигендерний рух як консолідовані колективні дії соціальних агентів (організацій, індивідів тощо), що спрямовані на протидію демократичним перетворенням, запровадженню принципів гендерної рівності, яким протиставляються «традиційні сімейні цінності» (що мають релігійне або націоналістичне підґрунтя), які сприяють поширенню ксенофобних (гомофобних, расистських) настроїв серед населення.

Апеляція до «традиційних цінностей», яка супроводжує моральні паніки про загрозу «виродження нації», розмивання етнічних кордонів чи втрату автентичності, є основою націоналістичної риторики та популізму, притаманних українським правим партіям. Крім того, прослідковується «клерика-

лізація» державної політики та посилення церкви як політичного інституту, що виявляється у впливі релігії і церкви на суспільне, громадське та державне життя, освітній процес: у різних сферах від прорелігійних і консервативних організацій лунають заклики необхідності зміцнення моральних цінностей та відродження духовності. Саме тому ми розглянемо прорелігійні, консервативні організації та політичні партії, що консолідуються у своїй протидії запровадженню та реалізації проектів, спрямованих на досягнення гендерної рівності та захист прав людини (зокрема, питання прав ЛГБТ-спільноти). Подібні організації та партії, на нашу думку, є осередками та головними агентами антигендерного руху в Україні: «це невеликі громадські об'єднання, які у публічному просторі позиціонують себе як руху, аби сконструювати через медіа образ масовості»⁶, тому ми вважаємо їх діяльність ключовою у поширенні консервативних настроїв у суспільстві.

У фокусі уваги – мережі взаємозв'язків між організаціями та позиціонування ними себе у контексті антигендерного руху. У цій статті ми виявимо, як себе позиціонують окремі організації (наявність спільного самовизначення, колективної ідентичності), а також відтворимо мережу зв'язків організацій в рамках антигендерного руху. Дослідження базується на якісному контент-аналізі офіційних сайтів організацій в мережі інтернет, вибірка яких формувалась на основі звіту Центру дослідження суспільства по протестній активності організацій на консервативну тематику за 2010-2012 рр. У звіті до категорії консервативних протестів

¹ Грабовська І. Гендерні експерти проти наступу на демократичні цінності українського суспільства // Паритетна демократія. – 13.05.2012 – Режим доступу: <http://politikan.com.ua/posts/view?id=49587&print=1>.

² Della Porta D., Diani M. Social Movements: An Introduction. 2nd ed. – Malden: Blackwell Publishin, 2006. – P. 20-29.

³ Tilly C. Social Movements, 1768-2004. – Boulder: Paradigm Publishers, 2004. – P. 1-16.

⁴ Марценюк Т. Антигендерні ініціативи на локальному рівні // Гендерні революції: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 16.11.2012, Харків, Україна / [літ. ред. Т. Лисиченко]; Гендерний інформ.-аналіт. центр «КРОНА». – Харків, 2012. – С. 4-11.

⁵ Защита традиционных ценностей как политическая манипуляция, интервью Щурко Т. // журнал «Новая Европа». – 11.10.2013 – Режим доступу: http://n-europe.eu/article/2013/10/11/zashchita_traditsionnykh_tsennostei_kak_politicheskaya_manipulyatsiya.

⁶ Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2012 р. / За ред. В. Іщенка. – К.: Центр дослідження суспільства, 2013. – С. 50-88.

були віднесені «ті події, під час яких протестувальники апелювали до консервативних моральних переконань

При цьому активістське коло позиціонує себе більшою мірою як протестувальники апелювали до консервативних моральних переконань

моральних цінностей. Важливо зазначити, що для членів «Союзу» не є характерною ідентифікація з антигендерним рухом, оскільки, за їхнім визначенням, це означає б «антистатеву» пропаганду. Міць українського суспільства активісти руху вбачають в єдності слов'янських народів, що в першу чергу означає союз із Росією та критика ідей

Такий спектр діяльності свідчить про зростання масштабності та, ймовірно, привернення більшої уваги і залучення нових прихильників. Деяких змін, наприклад, у законодавстві, організації вдалося досягти, хоча більшість заходів та акцій не оцінюються організаторами як ефективні.

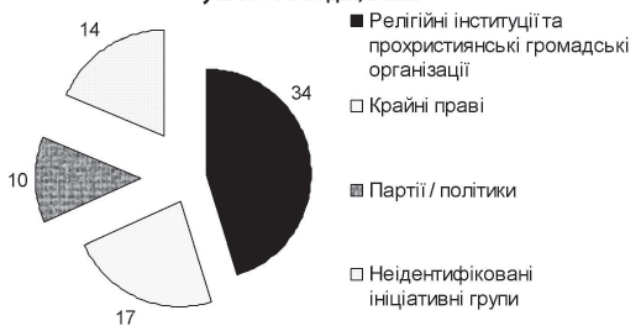
Ще однією соціально орієнтованою організацією є «**Батьківський комітет**», що об'єднує педагогів та батьків, стурбованих моральним та духовним станом суспільства. «Батьківський комітет» апелює до відродження сім'ї як основного соціального інституту, який необхідно повернути в традиційне русло, та висуває гасло: «Заради майбутнього наших дітей». Зокрема, організація поширює ідеї «традиційних цінностей» через школи, просвітницьку роботу з батьками, власну газету та веб-сайт, причому головним об'єктом «спасіння» виступають діти, яких треба рятувати від «гомодиктатури». І хоча «Батьківський комітет» засуджує фемінізм (як антисуспільне та антирелігійне явище), аборт (як вбивство та гріх) та сексуальну освіту (через яку відбувається деморалізація дітей), його члени не визначають себе як антигендерний рух: «Ми не антигендерний рух, адже ми не проти, а за. Протест гендерним ініціативам – лише складова нашої діяльності, що виникла в контексті сучасних подій. Наша ж діяльність щодо поширення сімейних цінностей є значно ширшою».

До діяльності руху також долучився новий агент – творче об'єднання «**Середовище буття**», діяльність якого спрямована на роботу з молоддю і передбачає розвиток та укріплення моральних засад. Основною відмінністю «Середовища буття» від інших соціально спрямованих організацій є те, що вона апелює не до когнітивного рівня, який орієнтований на знання та інформацію, а до емотивного. Також діяльність цього об'єднання орієнтована на перформативне представлення цінностей та переконань і є засобом для досягнення поставлених цілей – оздоровлення суспільства та профілактику негативних явищ серед молоді. Творче об'єднання забезпечує театралізований супровід антигендерних протестів та демонстрацій (варто відзначити, що така перфор-

евроінтеграції України. Основними методами, що члени організації використовують для донесення ідей та цінностей населенню, є різноманітні пікети, флеш-моби, прес-конференції, залучення засобів масової інформації (зокрема, російських телеканалів).

Подібно до «Союзу громадян України», прихильники руху «**Любов проти гомосексуалізму**» підтримують інститут традиційної сім'ї та закликають до збереження інституції «нормативного» гетеросексуального шлюбу. Перебуваючи у протистоянні способам «встановлення гомодиктатури» (як основної причини поширення ВІЛ/СНІД), активісти виступають на «захист права на свободу слова, права жити та розвиватися у щасливій гетеросексуальній родині». Також спільною рисою багатьох консервативних організацій є тлумачення поняття «гендер» як штучно створеного терміну, який повинен бути замінений більш характерним для публічного українського дискурсу словом «стать». Основним покликанням руху члени цієї спільноти вважають «допомогу та реабілітацію гомосексуальних людей», а також «викорінення гомосексуалізму» мирним шляхом, без використання методів фізичного насилля. Серед основних напрямків діяльності поширеними є вуличні заходи (акції протесту, просімейні заходи) на центральних площах Києва; аналіз законодавства та законопроектів; цільове поширення листівок; проведення навчальних семінарів та тренінгів; консультування з проблематики гомосексуальності тощо.

Учасники консервативних протестів у 2012 році, усього 70 подій, з них

та закликали до відродження традиційних порядків»⁷.

У ході контент-аналізу фіксувалась інформація за такими категоріями: а) визначення та модальність оцінних суджень щодо гендерних ініціатив чи законопроектів, б) цілі та напрямки діяльності організації, в) їхні ключові партнери або дружні ініціативи, г) проведені акції. У рамках польового етапу дослідження були проведені глибинні інтерв'ю з представницями й представниками організацій та політичних партій (вибірка формувалась за логікою доступності – за критерієм географічного розташування, відкритості контактних осіб).

Стратегії позиціонування організацій щодо гендерних питань

Результати дослідження засвідчили, що серед організацій соціально-релігійного спрямування найбільш активними виявились «Батьківський комітет України», «Любов проти гомосексуалізму» та «Союз громадян України». Для більшості організацій характерним є позиціонування інституту «традиційної сім'ї» як основи для «здорового міцного суспільства». Наприклад, «**Союз громадян України**» вбачає свою головну ціль у захисті тих ідей, що відповідають «традиціям, менталітету та духовності українців», бар'єром для досягнення яких беззаперечно вважається «пропаганда гомосексуалізму» та інших «форм сексуальних збочень», що визначаються і як один з основних чинників «внутрішньо-українського національного протистояння».

⁷ Там само.

мативність є характерною для модерних суспільних рухів⁸). Як зазначає художній керівник організації: «Тільки при включенні емоції може краще сприйматись, засвоюватись інформація. Без емоцій це буде просто суха доповідь якогось лектора». Що ж до основних цілей «Середовища буття», то вони полягають у формуванні морально-етичних засад, вихованні позитивних якостей особистості, відповідальності та патріотичності, а також сприянні «сімейним цінностям» (остання ціль стала приводом для об'єднання долучитися до антигендерних ініціатив).

Антигендерні ініціативи об'єднують довкола себе також різноманітних політичних акторів. Так, наприклад, схожі погляди щодо гендерних питань демонструють «Український Вибір» та ВО «Свобода» (поняття гендеру трактується ними як введення п'яти статей). Представники обох партій не позиціонують свої організації як такі, що мають антигендерне спрямування, зазначаючи, що жінка і чоловік рівні та мають рівні права в Україні. Проте обидві партії не заперечують свого анти-ЛБГТ спрямування:

«Ми виступаємо проти того, щоб ЛГБТ-збочення толерувались у суспільстві як нормальне явище, тому ми в певній мірі маємо анти-ЛГБТ орієнтацію. Але не антигендер! Гендер – це вигадана проблема. Це все не є важливим. З жінками у нас в країні і так все нормально» (ВО «Свобода»).

«Я проти підтримки гомосексуалістів, лесбіянок та трансвеститів. Я за рівність прав чоловіка та жінки. Але питання, що є рівність прав. Я вважаю, що «пол – от слова половина». Тільки чоловік та жінка утворюють єдине ціле. Все інше суперечить людській цивілізації» (Громадський рух «Український Вибір»).

Варто звернути увагу також на позиціонування антигендерної діяльності організацій у геополітичному контексті. Політична ініціатива «Український Вибір» використовує антитезу «європейських цінностей» як чужих, а «слов'янських» – як своїх, дружніх, спільних (імовірно, орієнтуючись при цьому на Росію, яка утверджує гомофобне та дискримінаційне законодавство). Зокрема, на офіційному сайті організації читаємо: «Український вибір» має намір проаналізувати мож-

ливі наслідки «нововведень» гендерної політики... а також можливі негативні наслідки, тобто все те, з чим зіткнеться наша країна після підписання Договору про євроінтеграцію». Таким чином, гендерні ініціативи розглядаються організацією як «загроза», привнесена з Європи.

На противагу цьому, ВО «Свобода» вибудовує свій дискурс більшою мірою як антиросійський, використовуючи як ідеологічний інструмент романтизацію національного минулого, що передувало державному соціалізму та імперіалістичному впливу Росії. За твердженням А. Полякової, «воскресіння цього минулого споріднює праворадикальні партії з історично консервативними правими рухами»⁹. Відповідно до традиційних уявлень, що їх поділяють представники ВО «Свобода», першочергова роль жінки – «матір», «Берегиня», «господиня», навіть за умови

Відмінність у геополітичних векторах, штучне протиставлення «європейського» та «українського національного» може викликати проблеми у консолідації політичних сил антигендерного руху. Зокрема, як зазначив представник «Свободи»: «Взагалі ми зараз у цих акціях не дуже світимося... Ми не проти вступу України до ЄС (краще аніж до москалів знову йти), і ця політика Медведчука «анти-єсівська» під прикриттям протидії гомосексуалізму – вона нам не треба».

Таким чином, з одного боку, антигендерна тематика здатна до певної міри об'єднати організації різного політичного спрямування. З іншого боку, сам дискурс, яким організації оперують при визначенні «ворогів» гендерного руху, є різним і, якщо стратегічні геополітичні питання є наразі важливішими, то консолідація різних політичних сил навколо антигендерної тематики стає більш проблематичною.

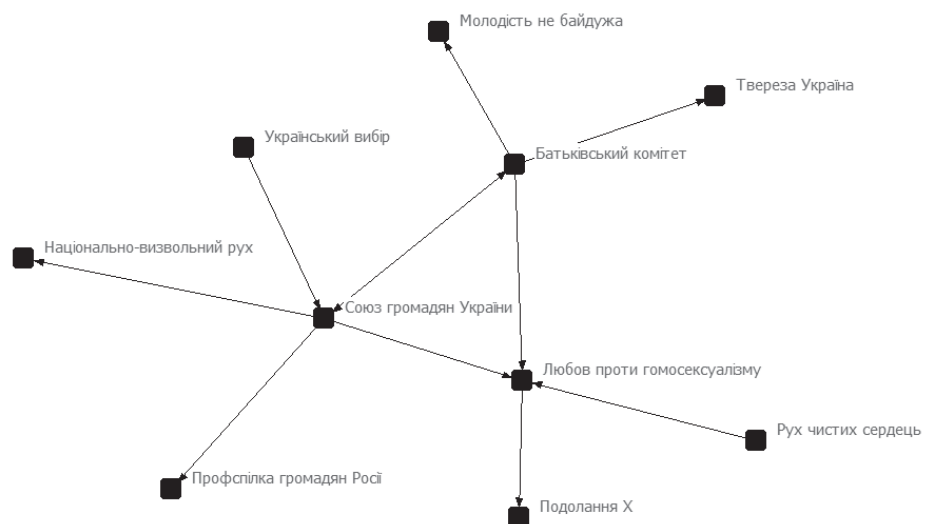

Схема 1. Мережа солідарності між організаціями

паралельного виконання нею більш емансипованих ролей. Так, представник партії зазначив: «Між Великоросією та Малоросією є велика різниця по відношенню до жінки. Жінка у Малоросії – це вільна людина, у якій є воля. Вона може дати нареченому гарбуза. А у Великоросії жінка – це різновид домашньої скотини. Але ми ж не Росія. У нас жінки абсолютно самостійні. І тому ці всі гендерні політики нам не потрібні. Навіщо нам декларувати рівність прав чоловіків та жінок ще раз? У нас і так з цим все нормально».

Мережа взаємозв'язків організацій – учасниць антигендерного руху

На основі даних контент-аналізу та інформації, отриманої з інтерв'ю з представництвом спільнот, за допомогою програми UCINET було проведено аналіз зв'язків між організаціями. Мережевий аналіз допоміг зафіксувати такі типи зв'язків між організаціями: мережі солідарності або «офіційного партнерства» (за інформацією, зазначеною на сайтах) та когнітивні мережі – поінформованість про ідентичну діяльність інших соціальних агентів

⁸ Tilly C. Social Movements, 1768-2004. – Boulder: Paradigm Publishers, 2004. – P. 1-16.

⁹ Полякова А. Праворадикальні партії у Центрально-Східній Європі: справа в економіці? // Спільне: журнал соціальної критики. – 2012. – № 5. – С. 39-52.

(на базі інтерв'ю). Візуалізація графів (мереж зв'язків) ілюструє (схема 1) ключових акторів антигендерного руху, а також допомагає виявити найбільш активні та важливі організації за показником центральності (кількості згадувань організації) та серединності (кількості випадків, коли організація виступала посередником між іншими).

Як видно з графу, найбільший показник центральності у мережі партнерства має організація «Любов проти гомосексуалізму», оскільки вона має три згадування як партнера на сайтах інших спільнот. Крім неї, у мережі партнерства центральні позиції також займають «Союз громадян України» та «Батьківський комітет», у яких велика кількість вхідних та вихідних зв'язків. Загалом, спільноти підтримують зв'язки переважно з націоналістичними організаціями, що мають активну просоціальну позицію, деякі з них мають прорелігійне спрямування. Також характерною є підтримка ініціатив, пов'язаних з пропагуванням здорового способу життя (підтримка руху «Твереза Україна») та направлених на вирішення соціальних проблем, особливої уваги заслуговує загальна орієнтація подібних рухів на «майбутнє дітей», «збереження традиційної сім'ї», «здорову репродуктивну поведінку» тощо. Також варто відзначити «проросійський» курс деяких спільнот та співпрацю з російськими організаціями, спілками, рухами; зокрема,

Союз громадян України співпрацює з Профспілкою громадян Росії, а на офіційному сайті «Українського вибору» СГУ вказані як партнери.

Однак когнітивна мережа, відтворена на основі даних інтерв'ю, виглядає інакше (схема 2). Найбільший показник центральності зафіксовано у громадського руху «Український вибір», так само як і найвищий показник серединності. Також досить високі показники центральності має організація «Батьківський комітет», члени якої співпрацюють як з «Українським вибором», так і з ВО «Свобода», що може здатися суперечливим через різні політичні курси цих партій. Члени «Українського вибору», в свою чергу, називали серед співдружних організацій переважно невеликі та невідомі регіональні об'єднання. Варто зазначити, що члени жодної з розглянутих організацій не вказали у переліку спільноту «Любов проти гомосексуалізму» (навіть чи це пов'язано з безпосереднім запереченням цінностей організації; можливо, під час інтерв'ю члени спільнот намагаються уникати категоричних заперечень, намагаючись вживати «ми не проти, ми за»). Щодо спільноти ЛПГ, під час інтерв'ю її члени вказували переважно аполітичні прорелігійні організації, спрямовані на збереження інституту сім'ї та захист «традиційних цінностей».

Отже, основними чинниками, які можуть сприяти поширенню антигендерних рухів у суспільстві, є «недоліки

законодавчого забезпечення та відсутність чітких визначень понять, пов'язаних з гендерною проблематикою»¹⁰. На нашу думку, саме відсутність чітких дефініцій у законодавстві створює простір для хибних концептуалізацій гендерної тематики, упередженого ставлення до термінології та ініціатив, маніпуляцій суспільною свідомістю. Відсутність належної підготовки державних службовців, політикуму та фахового кола уповноважених підрозділів у гендерній проблематиці, призводить до упереджених, часто гомофобних висловів у публічних виступах та транслювання стереотипів. «Штучними» чинниками є перекручування існуючих понять, дій та фактів, пов'язаних із гендерною та сімейною політикою, а також зв'язування проблематики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків з темами прав дитини, ювенальної юстиції, сексуальної орієнтації як таких, що руйнують родину. «В Україні марші за традиційні цінності – це передусім марші проти гомосексуальності»¹¹, заклик до репресивних чи дискримінаційних законодавчих ініціатив.

З результатів нашого дослідження можемо констатувати відсутність єдиної колективної ідентичності всередині руху: частина визначає себе лише як анти-ЛГБТ ініціатива, частина – як просімейна організація; деякі учасниці й учасники ідентифікують Європейський Союз як «ворога традиційних цінностей», деякі протиставляють себе «архаїчній Росії». Аналіз когнітивної мережі показав, що частина консервативних організацій орієнтуються також на політичні рухи: зокрема, деякі з них співпрацюють як з націоналістичною «Свободою», так і з проросійським «Українським вибором» та іншими російськими громадськими об'єднаннями. Разом з цим, відсутність спільного тлумачення поняття «гендер» призводить до того, що члени організацій переважно визначають себе не як антигендерний рух, а при позиціонуванні наголошують на творенні власної автентичності та утвердженні своїх ідей.

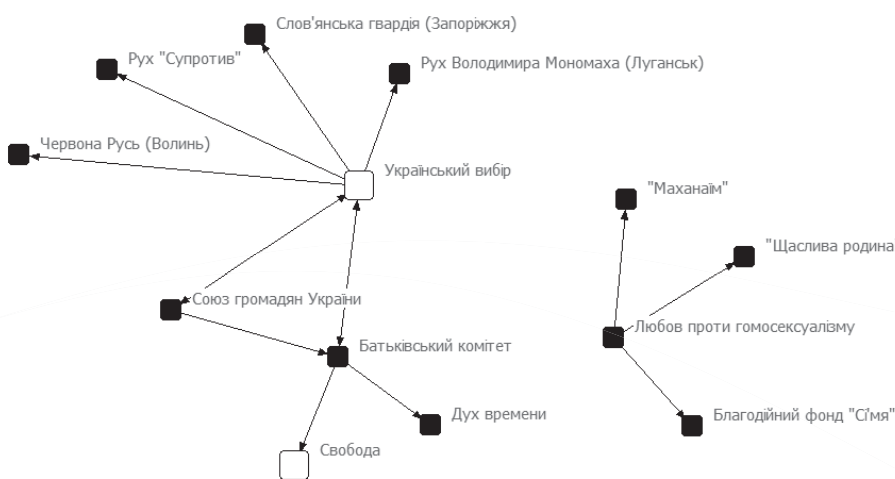

Схема 2. Мережа когнітивних зв'язків

¹⁰ Левченко К. «Стоп – гендер» як інструмент протистояння європейським цінностям // Українознавчий альманах. Випуск 11. – К., 2013. – С. 148-152.

¹¹ Защита традиционных ценностей как политическая манипуляция, интервью Щурко Т. // журнал «Новая Европа». – 11.10.2013 – Режим доступу: http://n-europe.eu/article/2013/10/11/zashchita_traditsionnykh_tsennostei_kak_politicheskaya_manipulyatsiya.

KINDER, KÜSCHE, KIRCHE ЯК ГЕНДЕРНА МРІЯ «СВОБОДИ»

ТЕТЯНА БУРЕЙЧАК

Легітимація та практичні механізми гарантування гендерної рівності, а також визнання й повага до сексуального різноманіття в правовому полі, публічних дискурсах та практичній площині є ефективним лакмусовим папірцем, що ідентифікує рівень дотримання базових прав людей. Динаміка цих процесів, однак, є відмінною в країнах Європи і не обов'язково прямує в бік зростання захисту від дискримінації на основі статі, гендеру та сексуальності. Питання, чому в XXI столітті подеколи можна спостерігати майже середньовічний «гендерний відкат», зростання популярності традиційних уявлень про гендер і сексуальність та агресивно-войовничі практики боротьби проти всього, що виходить за строги рамки консервативних уявлень про норму та девіацію, очевидно передбачає розгляд комплексу причин. У цій статті я зверну увагу лише на одного з акторів – праворадикальні політичні угруповання, які є найбільш агресивно налаштованими поборниками консервативної гендерної ідеології в Україні. Зокрема, я зверну увагу на кейс Всеукраїнського об'єднання «Свобода» та розгляну гендерні виміри його трьох

аспектів функціонування – формальну структуру партії, ідеологію та публічні акції цього політичного угруповання щодо питань гендеру та сексуальності. Питання, яке я при цьому виношу для обговорення, – **яке гендерне наповнення має боротьба за українську націю у розумінні цього політичного гравця та які наслідки це тягне за собою.**

На відміну від багатьох європейських країн, Україні до недавнього часу вдавалося уникнути присутності праворадикальних партій в парламенті. Ультраправі групи та об'єднання залишалися політично маргінальними та не користувалися широкою підтримкою населення протягом тривалого періоду незалежності України. Ситуація, однак, змінилася у 2012 році, коли Всеукраїнському об'єднанню «Свобода» вдалося подолати прохідний мінімум та увійти до парламенту з 10,4 % голосів. Ця подія стала найбільшим політичним проривом крайніх правих в Україні. Незважаючи на значні географічні відмінності в громадській підтримці партії, те, що «Свобода» увійшла до українського парламенту, свідчить про прогресуючу легітимність право-радикальної ідеології в Україні та її зростаючий вплив на національному рівні.

Ідеологія партії, відображена в її політичних програмах, опублікованих текстах та публічних виступах її лідерів, безперервно відтворює дискурс загрози для нації, вказуючи на найбільш небезпечних для неї ворогів (наприклад, комуністів, мігрантів, євреїв, екс-КДБістів, гомосексуалістів) та процеси (українофобію, політичний та економічний вплив Росії, моральну деградацію, демографічну кризу, поганий стан здоров'я, інформаційну окупацію України). Одночасно партія стверджує свою ексклюзивну місіонерську роль у боротьбі проти цих деструктивних сил та встановленні миру й порядку в країні. У цьому відношенні назва програми партії – «Програма захисту українців»¹ – є симптоматичною для цього мілітаристського дискурсу загрози, боротьби та перемоги. Важливо підкреслити, що

партія одночасно відтворює уявлення про національну приналежність та інакшість як такі, що засновані на ряді перехресних та взаємно установчих маркерів ідентичності, таких, як клас, раса, національність, громадянство, релігія, стать, сексуальна орієнтація, фізична спроможність тощо. Попри те, що політики гендеру та сексуальності не завжди відкрито артикульовані в формальних політичних текстах «Свободи», вони, утім, являють собою важливий компонент її ідеології та практик.

Гендерна структура Всеукраїнського об'єднання «Свобода» та представництво в ній жінок є опосередкованими індикаторами позиції партії щодо питання гендерної рівності. Як і переважна більшість партій в Україні, «Свобода» ніколи не була очолювана жінкою. Більше того, представництво жінок в ній є найнижче за рівнем серед усіх політичних сил, що увійшли до парламенту теперішнього скликання. Зокрема, серед 34 депутатів-парламентарів від «Свободи» лише 2 жінки, причому потрапили вони у Верховну Раду завдяки перемозі за мажоритарною системою². До списку перших 50-ти кандидататур до парламентських виборів 2012 року «Свобода» включила лише одну жінку, яка йшла під номером 30³. Як результат, за партійними списками партія не провела в парламент жодної жінки⁴. Хоча на веб-сторінці «Свободи» серед списку її лідерів на третій позиції перебуває кандидатура епатажної та медійно-публічної депутатки Ірини Фаріон, її присутність скоріше деяким чином маскує загальну андроцентричність партії, ніж свідчить про рівнозначний статус жінок та чоловіків як представниць/ків цієї політичної сили. Таким чином партія підтримує національний дискурс про гендерний розподіл соціальних ролей та втілює його на своєму прикладі, максимально маргіналізуючи політичну позицію та участь жінок в прийнятті рішень.

Одним з центральних елементів національного дискурсу ВО «Свобода» є розуміння нації як метафори традиційної сім'ї, тобто гетеросексуального подружжя з дітьми. Це розуміння

¹ Програма ВО «Свобода». – Режим доступу: http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama.

² Серед 34 представників від «Свободи», які пройшли до Верховної Ради, 25 потрапили за виборчим списком і 12 – за мажоритарною системою.

³ Див. виборчий список партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода». – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP406?PT001F01=900&pf171=71>.

⁴ Див. також «Гендерний моніторинг парламентських виборів 2012». – Режим доступу: http://ukr.lib-krm.org/photos/Publication%20Fin_pdf.pdf.

⁵ Про партію ВО «Свобода» на її веб-сторінці «... нація в розумінні партії – кровно-духовна спільнота...». – Режим доступу: http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/istoriya.

передбачає кілька важливих аспектів, таких, як ієрархічна структура сім'ї/нації, диференціація функцій та ролей її членів, гетеросексуальність подружжя, кровно-духовна спорідненість, а також наступність поколінь.

Сім'я в націоналістичному дискурсі уявляється у вигляді жорсткої ієрархічної структури з підпорядкуванням членів родини особі сильного чоловіка. Як відзначає Джоан Нейджел (1999)⁶, консервативна націоналістична риторика в більшості випадків є патріархатною, тобто такою, яка передбачає ієрархічні відносини між чоловіками та жінками. Це пояснюється схильністю націоналістів бути ретрадиціоналістами, тобто використовувати традиції (в їх вузькому та стереотипному розумінні) для легітимації базису для державного будівництва та культурного оновлення. Своєю чергою, представлення традицій як абсолютного блага підсилює патріархатні цінності та чоловічі привілеї. Дискурс відновлення українських традицій та пропаганди традиційного гендерного порядку став невід'ємною частиною націоналістичної критики радянської спадщини та його «згубних» наслідків для українського суспільства. Таким чином, звернення до істинних моделей фемінності та маскулінності набуває рис неотрадиціоналізму та передбачає пошук таких гендерних моделей в дорядянському минулому та презентування їх як взірців для наслідування в сучасності. Очевидним при цьому є те, що ці гендерні моделі значною мірою спотворені та ідеалізовані проєкціями їх сучасних розумінь, підпасованих до конкретної націоналістичної ідеології.

Розуміння нації як традиційної сім'ї передбачає уявлення про те, що чоловікам та жінкам притаманне виконання відмінних соціальних ролей. Зокрема, робиться акцент на патріотичній і мілітаристській мужності та піднесеному материнстві. Чоловіча місія – це очолювати, керувати, контролювати та захищати, а роль жінки – це фізичне та символічне відтворення нації. Такі уявлення вказують не лише на цілком протилежні за своєю суттю нормативні ролі чоловіків та жінок, але й на їх нерівні соціальні статуси.

Центральна роль материнства для нормативного розуміння фемінності в ідеології «Свободи» відображається, зокрема, в меті партії запровадити офіцій-

не святкування Дня Матері першої неділі травня як традиційного свята українців («Програма захисту українців», частина V⁷). За словами голови «Студентської Свободи» Олександра Сюдака: «свято Матері – це символічний день. Адже саме матері народжують майбутніх воїнів-захисників нації. Дуже хочемо, щоб це весняне свято єднало і гуртувало наші родини, нашу націю [...] Виховати патріота своєї Батьківщини є великою і святою справою. Тому піклування про жінок – матерів нації є одним з першочергових завдань націоналістичної влади». За іронією долі це свято вкрай важко віднести до українських традицій, оскільки воно було запроваджене в США в 1914 році. Однак очевидна важливість офіційного вшанування материнства як найвищого покликання та апогею життєвої самореалізації жінок спричиняє до нівелювання «Свободою»

цього факту та креативного переосмислення українських традицій.

Оскільки моральність та духовна чистота матерів має бути бездоганною, націоналісти часто мають особливий інтерес до контролю жіночої сексуальності (Nagel, 1999: 254⁸). У випадку з ВО «Свобода» ця боротьба за материнство знайшла радикальне вираження в ініціативі щодо заборони абортів в Україні. Ця ідея стала одним з пунктів в розділі програми партії під назвою «Здоров'я нації. Подолання демографічної кризи та підвищення якості життя» та лягла в основу законопроекту «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів)» № 2646-1, який був запропонований «Свободою» в квітні 2013 року. Згідно із законопроектом, переривати вагітність дозволялося лише за медичними показаннями та в разі згвалтування, доведеного в суді. Пропонувалося також запровадити кримінальну відповідальність за виконання абортів у всіх інших випадках, що передбачало би покарання позбавленням волі на строк від трьох до семи років. Олександр Сич, один з авторів цієї ініціативи, при цьому наголосив: «Жінка має право не вагітніти. Хай не вагітніє. Хай веде упорядкований спосіб життя. Хай планує свою родину. Впорядкування цього питання в законодавстві і жорсткі умови щодо проведення або не проведення абортів змусять до цього ставитись відповідальніше». Ця ініціатива продемонструвала спробу чинити максимальний контроль над жіночою сексуальністю та позбавити жінок основного права людини – контролю над власним тілом. Таким чином, законопроект запропонував змусити жінок до материнства потенційно проти їх волі, бажання, стану здоров'я та матеріального становища. Такі питання, як відповідальність чоловіка щодо вагітності чи сексуальна культура населення при цьому взагалі не бралися до уваги. Хоча ця законодавча ініціатива «Свободи» була відхилена в червні 2013 року, вона посилила анти-чойс дискурс та зміцнила дискусії щодо важливості материнства в сучасній Україні.

Важливо відзначити, що акцентуючи на материнстві, партія оперує емоційно-навантаженими та моральними категоріями, такими, як «цінність», «традиція», «сім'я», що презентує материнство не як індивідуальний вибір, а соціальне покликання чи навіть святий обов'язок жінки перед нацією. Водночас, держава не зобов'язує себе створити сприятливі умови для цього, і вся репродуктивна відповідальність, тобто догляд, виховання та добробут дитини, закріплюється виключно за матір'ю. Роль батька, як правило, не фігурує в цьому процесі, а державна підтримка материнства зведена до мінімуму. Розробка практичних механізмів підтримки батьківства, захисту молодих жінок від трудової дискримінації на основі вагітності та материнства, та запровадження реформ, які б створювали сприятливі умови для народження

⁶ Nagel, Joan. 1999. Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations. *Ethnic and Racial Studies* Volume 21. – Number 2. – P. 242-269.

⁷ Програма ВО «Свобода». – Режим доступу: http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama.

⁸ Nagel, Joan. 1999. Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations. *Ethnic and Racial Studies* Volume 21. – Number 2. – P. 242-269.

та догляду за дітьми, не входить в коло пріоритетних питань ВО «Свобода». Програма партії, яка загалом складається з 211 пунктів, лише 3 з них присвячують сімейній проблематиці. Два з них стосуються підтримки багатодітних сімей, а один – дещо утопічна та невідкріплена жодними механізмами реалізації пропозиція конституційного гарантування квартир для кожної української сім'ї. Термін «гендер» в програмних документах не згадується, що загалом є недивним через загальне спотворене розуміння та невігластво свободівців щодо гендерних питань. Так, наприклад, в одній із своїх публічних промов у Львові у 2012 році лідер партії Олег Тягнибок заявив: *«Нам зараз намагаються нав'язати так званий гендер. Що таке гендер? Виявляється є не дві статі – чоловік і жінка, а є п'ять статей. І це деякі негідники хочуть тут узаконити в Україні»*⁹. Таким чином, політики-можновладці не лише публічно демонструють свою необізнаність щодо гендерного законодавства України, але й, користуючись своєю публічністю, легітимізують антигендерні дискурси та залякують людей, презентуючи гендер як збочення та аморальність.

Патріархатний характер ідеології «Свободи» відображається у визначенні пріоритетними традиційно чоловічих сфер (наприклад, оборони та керування країною), чоловічих ролей (захисник, патріот, лідер, герой тощо) та якостей (міць, домінування, агресія, жорстокість, хоробрість, сила, стоїцизм, наполегливість, сила волі, незалежність, братерство тощо). На формальному рівні це знаходить своє відображення в політичній програмі «Свободи», зокрема в надмірній увазі до державного захисту та військових питань і мінімальне включення в обговорення політики добробуту та розвитку соціальної інфраструктури. Попри позиціонування себе як борця за народ, питання державної підтримки та соціального захисту, що нерідко маркуються як жіночі сфери, не є пріоритетними для ВО «Свобода».

Мілітаристський дискурс загрози для нації та необхідності боротьби з во-

рогами, який постійно відтворюється «Свободою», припускає, що здійснювати цю високу місію, протистояти всім небезпекам і перешкодам, боротися за краще майбутнє та очолювати націю повинні чоловіки. Мілітаризм в цьому випадку працює як ефективний механізм підсилення традиційної (гегемонної) маскуліності. Це передбачає розгляд соціально престижних сфер, які безпосередньо пов'язані з військовими діями, як-от політика, державне будівництво, підприємницька діяльність тощо, як небезпечних та ризикованих. З огляду на це, їх найефективніше регулювання співвідноситься з мілітаристськими цінностями і відносинами, що традиційно

розглядають як більш відповідні та природні для чоловіків. Легітимація цього дискурсу ВО «Свободою» здійснюється через паралельне наголошення двох взаємодоповнюючих тем. Одна з них – це минуле нації, яке уявляється як її золотий вік і, таким чином, розглядається як модель для відтворення нині. Іншою темою є релігія, а саме християнство. Відповідно, включення та відтворення релігійності як важливого компонента національної приналежності таким чином символічно визначає ідеологію і практику партії як моральну і благородну. Основне гасло «Свободи», яким є також скорочення її назви – «Ми у СВО-їй, БОгом ДАній країні» – дискурсивно поєднує християнство та національну приналежність та дає релігійне благословення для відродження Великої Держави як патріархатного проекту «Свободи».

Оскільки сексуальність в націона-

лістичній ідеології розуміється у зв'язці із репродукцією, тільки гетеросексуальність вважається прийнятною формою сексуальної поведінки та ідентичності. У цьому відношенні «Свобода», як більшість інших крайніх правих груп в Україні, є одним з найактивніших поборників гомофобних дискурсів та нетерпимості до різних проявів сексуальності. «Свобода» відома своїми численними атаками на різноманітні ініціативи, спрямовані на визнання та захист прав гомосексуальних людей. Вона також є одним із найпалкіших прихильників заборони «пропаганди гомосексуалізму» в Україні. Депутат від «Свободи» Ігор Швайка пояснює це тим, що *«гомосексуальні цінності... руйнують християнські позиції, [...] традиційні основи родини, нашу українську самобутність, і це призводить до нівелювання наших українських цінностей»*. Таким чином гомосексуальність пропагується як девіація та загроза українській нації. «Свобода» разом з іншими організаціями часто ініціює мітинги та демонстрації проти гомосексуалізму¹⁰, звернення до президента України щодо недопущення законодавчого закріплення прав гомосексуалістів¹¹, акції захисту традиційних цінностей¹², протести проти проведення гей-прайдів та організації контрзаходів. Останніми роками відбулося також декілька насильницьких та злочинних нападів на активісток і активістів ЛГБТ та ЛГБТ-акції. Хоча особи, які їх скоювали, зазвичай не афішують свою ідентичність та політичну приналежність, найчастіше йдеться про представників ультраправих організацій, які поділяють гомофобну риторику «Свободи».

Таким чином, можемо констатувати, що прикриваючись благородним щитом захисту моральності та самобутності української нації, Всеукраїнське об'єднання «Свобода» сприяє загостренню фундаменталістських настроїв, легітимізації гендерної нерівності та дискримінації, а також нормалізує гомофобію та мову ворожнечі в українському суспільстві.

⁹ Див. промову О. Тягнибока. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=FC6v3je1qvY>.

¹⁰ Наприклад, демонстрація в Донецьку 15 травня 2012 р. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/029873>.

¹¹ Проект звернення до президента України щодо ставлення до гомосексуалізму та легалізації одностатевих шлюбів, 12 березня 2012 року, Волинська обласна рада. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/028480>.

¹² Вінницькі активісти «Студентської Свободи» проти толерантності до геїв, 15 червня 2013. – Режим доступу: <http://vinnitsaok.com.ua/vinnitski-aktyvisty-studentskoji-svobody-proty-tolerantnosti-do-gejiv-52305.html> «Свободівці» носилися Тернополем з труною проти геїв», 18 червня 2012. – Режим доступу: <http://zz.te.ua/svobodivtsi-znov-rozhulyuvaly-ternopolem-z-trunoyu-foto>.

PINK TRIANGLE: LGBT AS A SYMBOLIC FIGURE OF MODERN RUSSIAN POLITICS

OLGA BURMAKOVA

Introduction

The recent couple of years have brought some significant changes to the LGBT discourse in Russia. The time period covered in the current discussion of these changes is quite short but it is marked by many influential events, from passing the law against “gay propaganda” to the very visible participation of LGBT activists in the universalizing political movement. The pink triangle mentioned in the title, which made its reappearance as a symbol of LGBT, is now reclaimed by them as both stigma and defiance of it. This article is focused on the ways LGBT is put again and again as something that defines Russia in relation to its own national image, in relation to some imaginary “West”, and how political forces use LGBT, its “pink triangle”, as some kind of a borderline between themselves and those they want to be seen separately. The reason is that the symbolism of LGBT in modern Russian politics is strongly related to the variety of national and spatial relations which various forces build in their rhetoric.

The events which created the strong wave of arguments on LGBT are so entangled with each other it is difficult to understand which of them prompted others or were quite separate from them. The period of change discussed here can be traced as far back as 2006 when the law against the “propaganda of homosexuality” was introduced in the region of Ryazan. But the peak of the

change happened during the winter of 2011-2012 when on the one hand, the introduction of the same law in Saint-Petersburg became the subject of public debate. On the other hand, the White Ribbon movement, the wave of protests against the corruption and unfairness in the governmental and presidential elections featured a very visible and proud group of LGBT activists. Both events became interconnected, with the later addition of Pussy Riot arrest which will not be discussed today but which gives certain flavor to this mix.

Before continuing, it must be said that while the abbreviation LGBT is often used in politics, only the issues of homosexuality are discussed. Therefore, they will be used as interchangeable in this presentation although it is, in itself, quite problematic.

The White Ribbon Movement: Claim to National Belonging

It seems reasonable to start with the exploration of the visibility of LGBT within the oppositional movement and the discourses about it. The movement “For Honest Election”, also White movement, protest movement, started in December 2011 after the supposedly falsified elections for State Duma (lower house of Parliament) in December 2011 and continued as reaction to the Presidential election in 2012. It included very diverse political and social movements, organizations and figures in a wide specter, which were united by the feeling of exclusion from power and disagreement with the current regime. It is mostly concentrated (or visibly represented) in Moscow and Saint Petersburg, but also in other region centers. It used different methods of protests such as rallies and demonstrations, “walks”, flashmobs and strategies of the Occupy movement. The oppositional movement claimed to represent the citizens of Russia who were deprived of power by the government. It presented itself as “the civil society” that channeled the voice and will of the people, as opposed to the government which usurps the power and is discursively excluded from “the people”. One

of the most popular slogans of the opposition was based on the play of words which can be translated as “You can’t even imagine us” or “You don’t even represent us”¹, where “you” is the government and “we” are the people.

LGBT activists have been visible in the movement since the first protests, appearing with the slogans that clearly identified them as queer or gay, and with the rainbow flags and symbols. During the organized protests they united their forces with feminist activists, appearing under the rainbow flags, purple flags of feminism, and slogans protesting against gender and sexual discrimination. Nevertheless, women’s issues and reproductive rights failed to take such a central place in the debate while LGBT rights became one of the hottest topics and rapidly gained unprecedented visibility. Before the protests started, LGBT activism and feminist activism attracted more or less the same amount of attention, though LGBT activism gained more scandalous attention every spring because of the topic of Pride. Although the participation and visibility of LGBT activists in the movement, use of flags and slogans were much debated within the opposition as well as in its dialogue with the society in general, the flags and the claims stayed.

As the debate about the place of LGBT in the Russian society is not new, it seems that the activists have anticipated it and have been reacting to it since the very beginning of the protests. At the first series of the protests individual LGBT activists used the slogan “Gays and lesbians against crooks and thieves”. While it was not overtly adopted then in Russian society, it did so implicitly, as the part “...against crooks and thieves” was used by everyone in the movement at that point, only the identity in the beginning changed (for example, “teachers against crooks and thieves”). There were also examples of overt inclusion of LGBT into “the people”, such as this slogan, also during the first wave of protests: “The voices of seven millions of gays and lesbians are stolen, too”. This slogan both asserts the citizenship of gays and

¹ «Вы нас даже не представляете».

lesbians by reminding others that they are among the voters, and claims the unity with the others by saying “too”.

This claim to the national belonging through the opposition creates a series of nested belongings in a complicated net of relations to each other. The government claims to represent “the Russian traditions” and opposes itself and Russia to “the West”, with their values of equality, feminism and LGBT rights. The opposition presents itself as another “true Russia”, the “real people” who were cheated by the government. Their claim is based on the principles of democracy and human rights, but they don’t focus on gender and/or sexual equality. Nevertheless, it is a part of the values they represent, therefore, they are forced to acknowledge at least the right of LGBT for visible representation.

Using the ideology of the opposition, LGBT activists can include themselves into “real Russian people” the opposition constructs in its discourse. By doing so, they claim belonging to the nation where membership is understood more in terms of “adherence to common traditions of political participation”². Picking up this tendency or just continuing the long-run tradition of claiming their rights on the basis of human rights in general, LGBT activists repeatedly used the slogan shared between them and the feminists: “While there is discrimination there will be no democracy”, connecting the values of the opposition

with their rights.

At the same time, the precarious position of the movement in relation to national belonging makes this tactic strategically questionable. The movement is seen by many people, and also often presented by state officials as privileged westernized people who attempt to claim themselves as the new leaders for the “real Russians” while being the “foreign agents,” consciously or not. Thus, a significant part of the opposition between the protesters and the government is built around the question of who is able to represent the will and the interests of “the people”. LGBT become the symbolic wedge in this debate: their presence makes the already “western” movement even more westernized. They represent a spatial dichotomy between Russia and “the West”. While this connec-

tion might make some of the protesters revise their views on LGBT and become more tolerant, it makes others want to push the rainbow flags out of the movement; and from the outside, it creates a sore spot where the movement can be kicked.

Government: Political Homophobia

The Russian government has been demonstrating political heterosexism for a long time, meaning privileging heterosexual relationships and basically ignoring homosexual ones. But in the last few years it switched to political homopho-

bia, expressing openly negative views on homosexuality and producing legislation which stigmatizes homosexuality and fosters hateful climate in the society.

The first example of such legislation was the law against propaganda of homosexuality in the region of Ryazan, passed in 2006. The law was contested by the activists, and the Constitutional Court of Russian Federation confirmed in January 2011 that Ryazan law does not contradict the Constitution, as information about homosexuality “can harm health, moral and spiritual development [of minors], including the formation of incorrect understanding of equal social value of traditional and non-traditional marriage relationship”. This decision made it possible for the copies of this law to appear; and so, in 2011 Archangelsk a similar law was passed more or less quietly while Saint-Petersburg’s proposition by Valery Milonov caused a debate which got interconnected rhetorically and politically with the participation of LGBT in the protest movements and later with the Pussy Riot case. Since then the law was passed in several regions as well as on the federal level.

There were also other laws and legal initiatives connected with this one and adding to the homophobia of the state. The law against international adoption of children from Russia by same-sex married couples as well as single parents from countries which have had same-sex marriage passed in June of 2013. The proposition to take away parental rights from parents who “allow non-traditional sexual relationships” is currently called back, but only for technical reasons, not because it is considered unethical and unacceptable.

The explanations of these laws and the rhetoric of the state officials make clear the discourse the government takes on the issue. There are several points in it. First of all, it juxtaposes homosexuality and children. Children are, of course, asexual and pure; they don’t have their own sexuality but only the future one, normal, heterosexual, but it can be corrupted by propaganda. Children become the protected object in this rhetoric, protected as future “perfect citizens” who they are supposed to become without the influence of homosexual propaganda. While the state does not prosecute adult homosexuals for their “anti-social

² Calhoun, C. (1997). “State, Nation, and Legitimacy”. In *Nationalism* (pp. 66-85). Buckingham: Open University Press.

behavior”, it attempts to protect children from it, as from drug and alcohol addiction. Homosexuality is, therefore, implied to be a “bad thing”. Also there is, of course, the second level, a classic level of sex panic where homosexuality is connected to pedophilia.

It seems that the state is not concerned that much with the homosexuals who are single and/or not in “factual marriage” relationship; it is the intrusion of the homosexuals into the sphere of

“correct” citizenship – one that is defined by heterosexual marriage with children. Thus, these law should be analyzed together with the whole field of gender politics in Russian legislation and policies of current years: limitation of the rights for abortion, maternity pay, “Day of Love, Family and Faithfulness”, to name just a few. This wide field of discourses and policies seems to achieve several goals: to produce a national image of Russia as a nation-state based on “traditional family values”; to create an illusion of the state’s support of the families and children; and to create mechanisms which give the state a very tangible power over personal lives of its subjects through the control, first and foremost, over the family and children. The family is not just “the unit of the society”; the family and parenthood as a personally valuable human connection becomes a tool of discipline and possibly punishment. By only allowing certain families and not others, the state creates a possibility to punish “wrong” kinds of behavior, “wrong” identities, and “wrong” citizens.

An acceptable sexual citizen of Russian Federation is married to a person of opposite sex and reproducing in the name of the prosperity of the state. The homosexual is presented discursively as an opposition to it – a willful opposition, an individual who chooses an “anti-social”

way of existing and attempts to recruit others into it. The homosexual is, therefore, a scarecrow as well as a tool in the

politics of the Russian state. The figure of a homosexual in relation to children allows the state to intrude into the activity of the organizations and into the privacy of personal and family life.

There is another angle, the one in which the pink triangle wedge appears again between Russia and “the West”. This time, it is not a political issue of rights and freedoms as much as an issue of values and morals. “The West” appears to be quite tolerant to same-sex relationships, homosexuality in children, gay parenthood. By presenting homosexuality as something children have to be protected from, the state positions Russia as the keeper of the “true” values and “the West” as the space where children are open to the mysterious, sexual dangers of gayness.

It plays into the specifics of modern Russian spatiality which is consistently employed by the government and other actors. Russia is usually situated in the discourses as placed between two “Others”: “the West” and “the East”. “The East” is rarely called so, but usually presented by “the migrants”, who are depicted as dangerous to the adult population: they kill and steal and rape, they take away work places; they intrude into “our culture” with their unacceptable customs. “The migrants” usually are presented as the Other, whose danger comes from its

animalistic, primitive nature; we as Russians are more intelligent, more refined, more cultural and therefore better than them.

The West as the Other is a different story. Russia has very complicated love-hate relationship with the West with a long history inherited from the USSR and the Russian Empire. After the wave of love in the 1990s, the current tendency at least in governmental discourses is to pick and choose whatever is useful for the political and economic gains (of the government, not the country). While free market and western investments are sup-

posedly useful, the ideas (and ideals) of equality, tolerance, human rights are not. By presenting homosexuals as a threat for children – a threat which is tolerated and even encouraged in the West – the government’s discourse drives a verge between “the Russians” and the ideology of human rights and equality, as the latter is tied with the unacceptable sexualization, corruption and possibly even abuse of children.

For further analysis, both academic and political, it would be useful to look into the concepts of national belonging and compare positioning of LGBT and migrants/non-Slavic citizens of Russia; both of them are “the new Jews” of Russian nationalism which is fueled both by the state and by the opposition. There are certain tendencies of the construction of Russia as a nation state, and national belonging of its citizens, their rights and freedoms, that have to be taken into account in the practice of political activism for gay rights. There is clearly a connection between homophobia, both state and social, and nationalism; while this connection is, again, not unique in Russia, it has to be taken into account in the strategies of activism, as well as the ideology of “pure childhood” and “family values” which is, in fact, also interconnected with the ideas of Russia as a nation.

КТО ФИНАНСИРУЕТ ГОМОФОБИЮ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ?

ЮРИЙ ФРАНК

За последние несколько лет в странах «второго и третьего мира» активизировалось множество движений, похожих друг на друга как однаицевые близнецы. Среди активно действующих на постсоветском пространстве – «Международный конгресс семей», «Любовь против гомосексуализма», «Родительский комитет», Межрегиональная общественная организация «За права семьи», «Фонд поддержки семьи и демографии во имя св. Петра и Февронии», «Международный центр отцовства» и т. д. Все эти организации декларируют своей целью «защиту естественной семьи, традиционных семейных и нравственных ценностей и права на жизнь». Эта вполне мирная и благообразная, на взгляд обывателя, формулировка скрывает мощную международную кампанию, направленную на поддержку гомофобии и трансфобии, насаждение патриархального воспитания, предполагающего допустимость насилия над детьми, ограничение прав женщин, и, что наиболее опасно, – лоббирование на политическом уровне введения цензуры и дискриминационного законодательства.

Эти движения многочисленны, хорошо организованы и располагают внушительными материальными ресурсами, позволяющими проводить массовые публичные акции, пропагандировать свои идеи в СМИ и интернет, влиять на лиц, принимающих решения на разных уровнях. Нередко они зару-

чаются поддержкой государства, что приводит к весьма печальным последствиям. Кто же платит за «победу традиционных ценностей»?

Американская общественная организация «Right Wing Watch», занимающаяся мониторингом деятельности крайне-правых и консервативных движений в США, пришла к выводу, что деятельность гомофобных инициатив в развивающихся странах получает всестороннюю поддержку (в том числе, и материальную) от религиозных и консервативных движений США и Западной Европы.

Например, принятие в России дискриминационного «антипропагандного» закона вызвало горячее одобрение американских консерваторов.

Консервативный комментатор и бывший республиканский кандидат в президенты **Пэт Бьюкенен** похвалил Путина за «попытку вернуть православной церкви роль морального компаса нации» и призвал Соединенные Штаты следовать этому примеру.

Антифеминистская группа «Concerned Women for America» привет-

принятии гомофобных законов.

Представитель «Американской Ассоциации Семей» **Брайан Фишер** заявил, что российский гомофобный закон является именно той государственной политикой, которую они всесторонне поддерживают.

Питер ЛаБарбера из гомофобной организации «Американцы за правду о гомосексуальности» похвалил «антипропагандный закон»: «русские не хотят следовать безрассудному и декадентскому продвижению в США гендерной путаницы, сексуальных извращений и анти-библейской идеологии для молодежи».

Скотт Лайвли, американский активист, связанный с лоббированием в Уганде закона о смертной казни для гомосексуалов, писал, что под руководством Путина Россия стала «маяком свободы», а США превратились в «гей-версию Советского Союза». Лайвли открыто признал свое участие в продвижении «запрета пропаганды гомосексуализма» в России, назвав его «одним из самых выдающихся достижений в моей карьере».

ствовала преследование Pussy Riot, заявив, что панк-группа проявила «полное отсутствие морали».

Религиозный правый активист **Боб Вандер Плаатц**, организатор «просемейного и гомофобного» движения «Family Leader» в Айове, похвалил Путина за «решительное руководство» в

Радиоведущая **Линда Харви**, глава гомофобной группы «Миссия: Америка», похвалила антипропагандный закон, заявив, что любой «ответственный взрослый» его поддержит.

Остин Русе из католического Института семьи и прав человека (C-FAM) назвал российский гомофобный закон

хорошим и высказал уверенность, что «большинство людей в Соединенных Штатах поддержат подобные меры».

Ларри Джейкобс из отделения Всемирного Конгресса Семей в Иллинойсе приветствовал «закон о пропаганде» как меру для «предотвращения разращения детей» и заявил, что «русские могут стать христианскими спасителями мира».

Шесть американских религиозных правых групп, включая «**Всемирный Конгресс Семьи**», «**Миссия: Америка**» и «**С-ФАМ**», присоединились к международной коалиции правых групп, подписавшей заявление о поддержке притеснения ЛГБТ и осуждению международного возмущения по этому поводу.

В данном контексте стоит отметить, что большинство подобных деятелей, групп и организаций представляют религиозные движения, преимущественно евангелические церкви, и именно этой конфессией организованы основные группы, лоббирующие гомофобное законодательство в Украине – такие, например, как «Любовь против гомосексуализма» и «Родительский комитет». Обвиняя ЛГБТ в том, что они насаждают «чуждые ценности, привнесенные с Запада», эти организации сами действуют при поддержке и на деньги зарубежных гомофобов, не нашедших поддержку у себя на родине.

Зарубежные гомофобные организации не только одобрили дискриминационные инициативы в России. Работая через несколько каналов, консервативные активисты оказывали интеллектуальную и финансовую поддержку, которая прямо и косвенно способствовала развитию анти-гей-движения в России и других бывших советских республиках, таких, как Литва, Молдова и Украина.

«Обмен опытом» зарубежных и отечественных гомофобов

13 июня 2013 года, через несколько дней после того, как Госдума России приняла законы, запрещающие так называемую «пропаганду гомосексуализма», а также действия, «оскорбляющие чувства верующих», Москву посетила делегация из пяти французских католических анти-ЛГБТ-активистов – один из которых представлял крайне правую партию Национальный Фронт. Они прибыли в столицу Российской Федерации по приглашению комитета Госдумы по вопросам семьи, женщин и детей, возглавляемого печально из-

вестной депутаткой Еленой Мизулиной, чтобы обсудить планы России по ужесточению запрета на усыновление российских сирот зарубежными однополыми парами. К французам в этой поездке присоединился один из самых известных деятелей американского анти-ЛГБТ-движения, президент Национальной организации в поддержку брака Брайан Браун. Браун тесно сотрудничает с французскими противниками брачного равноправия и приехал во Францию специально, чтобы принять участие в местных гомофобных акциях.

В делегацию также вошли: крайне правый писатель и политолог Эмерик Шопард, католическая активистка Одиль Текуи, президент «Католического Движения в защиту семьи» Франсуа Легруа и президент «Католической Кампании» («Catholiques en Campagne») Хьюг Ревель. Возглавлял делегацию Фабрис Сорлен, глава крайне правой организации «Dies Irae»

Елена Мизулина

(«Судный день») и член «Национального Фронта», неоднократно позволявший себе расистские и антисемитские высказывания. Сорлен также возглавляет группу «Франция-Европа-Россия», призванную «наладить тесные связи с Россией с целью противостоять экспансии Китая и Индии на запад». Объединяющая идеология – «христианские ценности».

Кроме заседания думского комитета, делегация посетила круглый стол «Традиционные ценности – будущее европейских народов», организованный при поддержке Российской православной церкви.

Выступая перед Думой, «зарубежные эксперты» призывали к объединению усилий в борьбе с «гомодиктатурой» и восхваляли «стойкость» России, хранящей свои традиции.

Эмерик Шопард в своей речи назвал Россию «тем щитом, который в XIII веке защитил Европу от нашествия орд

Батая», тем мечом, «который остановил фашизм в XX веке» и добавил, что на этом великая миссия России не закончилась – теперь она должна стать спасением от утраты «моральных ориентиров и традиционных ценностей», которая может привести к «суициду европейской цивилизации».

Франсуа Легруа продолжил эту линию, заявив, что единственным выходом является «возврат к христианству, которое представляет собой подлинное сокровище и которое мы должны открыть для себя вновь».

Эти высказывания вызвали горячее одобрение российских поборников «традиционных ценностей». Елена Мизулина: «Вы слышали, что сказали наши французские коллеги: сегодня весь мир смотрит на Россию с надеждой – надеждой на то, что мы быстро примем меры, не поддадимся этому беспрецедентному давлению со стороны европейских правительств и сохраним традиционную семью. Совершенно ясно, что Европа сегодня переживает столкновение систем ценностей – одна из которых делает приоритетом права детей на семью, а вторая – право сексуальных меньшинств – и, увы, делает выбор в пользу сексуальных меньшинств».

Присутствовавший на круглом столе протоиерей РПЦ Дмитрий Смирнов добавил, что «богатое меньшинство», защищающее права ЛГБТ, «действует, руководствуясь скрытыми мотивами, которые невозможно объяснить ничем, кроме сатанизма».

«Новая жизнь» дискредитированных исследований

Когда депутат российской Госдумы Алексей Журавлев внес законопроект, предлагающий отнимать детей у гомосексуальных родителей, в котором гомосексуальность рассматривается как явление одного порядка с злоупотреблением наркотиками и насилием над детьми, «теоретической базой» для него стало печально известное исследование социолога Марка Регнеруса из Техасского университета. Согласно его результатам, дети в однополых семьях имеют большее количество психологических проблем, чаще становятся жертвами насилия, более склонны к употреблению наркотиков и, о ужас, – чаще «становятся» гомосексуалами.

А. Журавлев утверждал: «В случае, когда один из родителей имеет сексуальные отношения с людьми своего пола, ущерб, который может быть на-

несен психике ребенка, поистине огромен».

На слушаниях Госдумы, состоявшихся 13 июня 2013 года, данное исследование представлялось как один из основных аргументов в пользу лишения родительских прав людей, заподозренных в гомосексуальности.

В своем выступлении Елена Мизулина назвала это исследование надежным и авторитетным и заявила, что гомосексуальные родители будут склонять своих детей к гомосексуальности и подавать «дурной пример», сравнив однополые семьи с семьями алкоголиков:

«Установлено, что если родители курят, то их ребенок, скорее всего, тоже начнет курить. В таких семьях процент детей, становящихся впоследствии курильщиками, гораздо выше. Если родители

пьют, вероятность того, что дети в этих семьях также будут злоупотреблять алкоголем, намного выше, чем в семьях, где родители не пьют.

Почему и на каком основании мы делаем исключение в отношении имитации поведения родителей, когда мы говорим о гомосексуализме? Почему? Это выглядит несостоятельным даже без научных исследований. Но у нас есть и научные исследования, которые это подтверждают».

Исследование Регнеруса вызвало море энтузиазма у гомофобных организаций и активистов, в том числе на постсоветском пространстве. Но с научной точки зрения оно полностью несостоятельно, из-за чего было неоднократно опровергнуто научным сообществом, и впоследствии от него откестился даже сам автор. Результаты этого исследования нерелевантны из-за грубейших ошибок методологии – при ее анализе было выявлено, что выборка включала всего двух людей, действительно выросших в однополых семьях. Выборка была сформирована искусственно, с целью создать негативную картину, которая могла бы использоваться в идеологических целях. Заказчиками этой фальшивки были крупнейшие религиозные и правые организации, планировавшие

использовать ее против равноправия ЛГБТ-людей. Марк Регнерус получил более 700 000 \$ от гомофобной организации Witherspoon Institute из Принстона и 90 000 \$ от «просемейной» Bradley Foundation из Миллуоки.

Когда в западной прессе появились публикации об использовании

исследования российскими законодателями с целью отбирать детей у гомосексуальных родителей, Марк Регнерус в интервью The Wire заявил, что это «неправильное использование» результатов его исследования и это не то, чего бы он хотел.

«Иностранцы эксперты» по гомофобии в Украине

14 октября 2013 года в Киеве прошла пресс-конференция «Евроинтеграция и легализация гомосексуализма в Украине», на которой присутствовали «иностранцы эксперты» из России, США, Франции и Сербии: уже упоминавшийся выше Фабрис Сорлен, Представитель Всемирного конгресса семей в ООН Алексей Комов, Директор по внешним связям Всемирного конгресса семей Дон Федер (США) и представитель сербской крайне правой партии «Двери Српске» Серджан Ного. Присутствовал также Сопредседатель ведущей отечественной «просемейной» организации «Родительский комитет Украины» Александр Скворцов.

«Эксперты» обсуждали опасности, которым может подвергнуться «традиционная семья» в случае принятия закона о запрете дискриминации по признаку сексуальной ориентации в сфере трудоустройства.

Серджан Ного заявил, что «еврочиновники заставляют потенциальных членов ЕС, таких, как Сербия, приветствовать и поощрять гомосексуализм».

Алексей Комов настаивал на «строжайшем запрете пропаганды гомосексуализма в обществе, так как всевозможные митинги, парады, секс-акции и пикеты очень пагубно сказываются на развитии детской психики, создавая моду на однополую любовь».

Активность украинских «просемейных» организаций, таких, как «Родительский комитет» и «Любовь против гомосексуализма» в последние несколько лет стала чрезвычайно высока. Они проводят масштабные публичные акции в столице и во всех областных центрах Украины, пикетируют Верховную Раду и посольства европейских государств, лоббируют законодательные инициативы,

направленные на «запрет пропаганды гомосексуализма» по российскому образцу, а также законопроекты, ограничивающие права женщин, в частности – право на прерывание беременности.

Вся эта деятельность, несомненно, требует значительных ресурсов и финансируется спонсорами из США и Западной Европы – утратившими политическое влияние у себя на родине и поэтому ищущими новые сферы влияния. Этот факт выглядит особенно курьезным в контексте риторики этих организаций, обвиняющих ЛГБТ-движение в «грантоедстве» и «разрушении традиционных ценностей на деньги Запада». В сущности, они занимаются тем же, экспортируя агрессивную гомофобию в наш регион.

Что с этим делать – вопрос риторический. Пока в Украине и других странах постсоветского пространства «традиционные ценности» более важны, чем права человека, такие организации будут иметь влияние и вес в обществе. И их деятельность впоследствии вполне способна привести к узакониванию дискриминации и ограничения прав уязвимых групп.

АНТИГЕНДЕР¹ БЕЗ ПРИКРАС ЧИ ШАХРАЙСТВО НА ГЕНДЕРНОМУ ПОЛІ

ОЛЕСЬ САВЕНОК

Можна критикувати поступ України до гендерної рівності, можна говорити про його розміри, але навряд чи можна його заперечувати.

Процес трансформації традиційних, часто стереотипних, уявлень про соціальну роль жінок і чоловіків розглядається як основний компонент соціально-економічної політики української держави². У зв'язку із цим у 2005 році Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», метою якого стало «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх галузях життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі й вживання спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків в реалізації рівних прав, наданих їм Конституцією та законами України»³.

Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року була прийнята 26 вересня 2013 року. Головна її мета – створити правові, соціальні, економічні та організаційні передумо-

ви для інтегрування гендерного компонента в усі суспільні сфери.

Є багато інших прикладів, що свідчать про зміни – повільні, важкі, часом неоднозначні, але зміни. Однак, незважаючи на поступ у деяких напрямках, ще й досі в усіх сферах життя панують стійкі гендерні стереотипи. Багато з них зберігаються і транслюються в освітньому просторі⁴. Вимірювати суспільну свідомість значно складніше, бо процеси тут завжди багатовимірні. Але останнім часом до звичних стереотипів і структур, що їх підтримують, додалися й нові. Близько п'яти років тому почали створюватися певні об'єднання громадян, які свідомо вводять в оману громадськість: зазвичай називають себе громадськими незалежними організаціями, хоча незалежність їх сумнівна, а прорелігійна сутність очевидна. Такі групи розповсюджують величезну кількість друкованих матеріалів, наповнення яких фактично однотипне. Розглянемо деякі «положення» антигендерних рухів, якими вони намагаються лякати суспільство, та зіставимо з реаліями, які вони начебто «відображують», на прикладі однієї з перших брошур – «Гендер без прикрас». Пропонований аналіз не є вичерпним, це лише деякі «краплини», у яких відображене все – і неправда, і маніпулювання, і мало прихована агресія, і яких, проте, цілком достатньо для того, аби скласти уявлення про ці рухи. Далі пропонуємо цитати зі згаданого видання та коментарі до них.

«Важливим досягненням у сфері захисту прав людини вважається також Декларация Організації Об'єднаних Націй з питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності», прийнята 2008 року»⁵

Згаданий документ не приймався ООН, його обговорення ніколи навіть

не здійснювалося. Насправді Генеральною Асамблеєю ООН у резолюції 217 А (III) від 10 грудня 1948 року прийнята й проголошена *Загальна декларація прав людини*. Іще одним важливим в гендерному аспекті документом є *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок* та *Факультативний протокол* до неї (06.10.1999), останній був ратифікований Законом України 5 червня 2003 року. У жодному з цих документів поняття «сексуальна орієнтація» чи «гендерна ідентичність» не згадуються.

«Старий термін «стать» (sex), який існував для визначення відмінності жінки від чоловіка, ООН і ЄС замінили на термін «гендер» (с. 3).

Відсутні документи, які б замінювали термін «стать» на термін «гендер» – як серед документів ООН і ЄС, так і в інших міжнародних організаціях. Термін «стать» і в українському, і в міжнародному дискурсах використовується на позначення фізіологічних особливостей людини, а термін «гендер» стоїть за соціальних категорій.

«Сучасні українські закони забезпечують повну рівноправність чоловіків та жінок в рамках традиційних цінностей. Жінка була створена як жінка, а чоловік – як чоловік. Гендерна рівність сліпо заперечує цей природний факт» (с. 4).

Справді, українське законодавство, включно із законом «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (08.09.2005), забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків в різних сферах життя. Гендерна рівність не тільки не заперечує, а передбачає рівні права та можливості жінкам і чоловікам брати участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Визначаються також основні

¹ Відповідно до прохання автора, збережено написання поняття «гендер» та похідних від нього відповідно до зафіксованого Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

² Цілі розвитку тисячоліття. Україна. – К.: Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, 2003. – С. 22.

³ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» // Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». – К.: Заповіт, 2006. – С. 169. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

⁴ Тартаковская И.Н. Состояние гендерного образования и гендерных исследований в странах постсоветского пространства / И.Н.Тартаковская // Гендерное образование. Региональный обзор в восьми странах СНГ: Армении, Азербайджане, Грузии, Казахстане, Кыргызстане, Молдове, Таджикистане и Узбекистане. – Москва: ООО «Вариант» – ИСГП, 2006. – С. 5–26.

⁵ Гендер без прикрас. – Киев: Всеукраїнське батьківське рухання, 2010 – 2011. – С. 2. – Режим доступу: <http://issuu.com/stopgender/docs/broshura-gender-bez-prikras1?e=2877601/2632961>. Далі в тексті біля цитат із цього видання зазначатиметься лише сторінка.

терміни: рівні права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі; рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків; гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства⁶.

«Одночасно в Європі вводиться заборона на те, щоб називати батьків – «тато» і «мама», бо це – начебто – пережиток «гендерних стереотипів», коли чоловік називався чоловіком, а жінка – жінкою, мама – мамою, а тато – татом» (с. 4).

Надана інформація не відповідає дійсності, а є неповним і некоректним перекладом звіту «Сексизм у засобах масової інформації», наданого Парламентській Асамблеї Ради Європи 2010 року (авторка – Дорис Штамп). У звіті йдеться про те, що одностороннє зображення жінки лише в ролі матері є наслідком гендерних стереотипів, бо сьогодні жінки значно ширше зайняті в усіх сферах життя. У зв'язку з непорозуміннями перекладу пізніше були надані додаткові пояснення на сесії ПАРЕ.

«Такі «застарілі гендерні стереотипи», згідно гендерної політики, потрібно усунути якомога швидше. Для здійснення цієї мети повинні бути залучені майже всі міністерства України. **Основною метою таких реформ є знищення суспільного інституту сім'ї, просування та легалізація гомосексуальних збочень.** Свідченням цього є, наприклад, ліквідація в нашій країні Міністерства у справах сім'ї та молоді» (с. 5).

Стаття 3 Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» про основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків визначає, що гендерна політика має бути спрямована на підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства. Питання сексуальності не розглядаються згаданим законом взагалі. Міністерство відповідало за гендерну політику, метою якої, зокрема, є підтримка сім'ї. Про ліквідацію цього міністерства також не йдеться – відбувалися лише реорганізації, що по-різному об'єднували питання освіти, науки, молоді, спорту, сім'ї, соціального захисту.

«Також цьому повинна допомогти так звана поправка до Закону, яку буде введено **найближчим часом**» (с. 5).

Жоден з державних документів не містить і натяку на руйнування сім'ї, навіяки – значна їх кількість спрямована на підтримку і розвиток дитинства й батьківства. Згадана в брошурі Державна програма утвердження гендер-

жіноча, а також як та, що захищає інститут сім'ї» (с. 5).

Розуміння гендерної політики виключно як жіночої не є повним. Комітет Верховної Ради з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин провів 19 лютого 2009 року круглий стіл, присвячений питанню становища чоловіків в Україні,

Засідання одного з регіональних відділів ВГО «Батьківський комітет України», очолюване протоієреєм С. Матвійчуком

ної рівності також не є поправкою до Закону – вона приймається або окремим законом, або постановою Кабінету Міністрів.

«Програма може бути винесена на голосування будь-коли, а в разі її прийняття вона діятиме до 31.12.2015 р. Загальний бюджет (див. Додаток 1 програми) становить 20,7 млн. гривень. Цей закон має за мету (див. III розділ) «прискорення гендерного реформування», для чого обрано комплексне впровадження програми. Прийняття закону призведе до занепаду в суспільстві традиційного інституту сім'ї та посиленому просуванню і легалізації гомосексуальних та інших статевого збочень» (с. 5).

Програма не звертається до питань сексуальності, а діє на виконання Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який також не регулює питання сексуальності. У цьому легко переконатися – зміст Програми доступний на сайті Міністерства соціальної політики та на багатьох інших ресурсах.

«Насаджувана державна гендерна політика сприймається як винятково

у рамках якого були артикульовані багато соціальних проблем, з якими сьогодні стикаються українські чоловіки.

«8 вересня 2005 року було прийнято закон «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV17. В цьому законі вживається термін «гендер». Таким чином, Президент України підписав документ, до якого увійшло поняття, що було на той час ще точно юридично не визначено» (с. 6).

Сам згаданий закон містить правові, юридично визначені поняття гендерної рівності та інших базових понять.

«Але законом також передбачено: «Якщо міжнародним договором встановлені правила, відмінні від тих, які передбачені Законом України, то пріоритет мають правила міжнародного договору» (с. 6).

Так, Стаття 9 Конституції передбачає пріоритет ратифікованих міжнародних договорів, саме тому процес ратифікації має тривалий і комплексний характер із залученням багатьох державних інституцій, які мають перевірити відповідність міжнародного

⁶ Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Стаття 1.

договору Конституції України та іншим чинним в державі документам.

«6 серпня 2010 року Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту представило законопроект про «Загальнодержавну цільову програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на період до 2016 року», яка має нові гендерні поняття, що не вживаються в законі «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» за № 2866-IV від 2005 року. Мовний аналіз цих нових термінів показує, що поправками до закону готується ґрунт для прийняття терміну «гендер» у тому значенні, яке він має в Євросоюзі» (с. 6).

Інформація не відповідає фактам, а також логіці і процедурі законотворення. Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року прийнята 26 вересня 2013 року. Головна мета Програми – створення правових, соціальних, економічних та організаційних передумов для гендерного інтегрування в усі сфери життєдіяльності суспільства, її термінологічний апарат визначається відповідно до міжнародного соціального дискурсу.

«Підміну термінів можна простежити на прикладі цитати з закону № 2866-IV: «Державна політика забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі» (с. 7).

У згаданій цитаті немає жодної підміни термінів, текст базується на термінах, визначених Законом.

«Той, хто стверджує, що людина народжується одностатевою, на думку гендерних ідеологів, має «гендерні стереотипи». Відповідно до Резолюції ПАРЕ 1728 (2010), це твердження є дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності» (с. 7).

Це твердження відсутнє в тексті Резолюції ПАРЕ 1728 (2010). Гендерні стереотипи в гендерній теорії визначаються як нав'язані людині суспільством певні сценарії поведінки, ролі в приватній і суспільній сферах.

«Головною метою в рамках пропаганди гендерної політики є прийняття чотирьох законів: 1) Пропаганда гомосексуалізму в засо-

бах масової інформації, в шкільній та дошкільній освіті; 2) Легалізація гомосексуальних «шлюбів»; 3) Встановлення покарань для тих, хто буде захищати своїх дітей від гомосексуальної пропаганди (йдеться про закони так званої гомофобії); 4) Закони, що надають перевагу гомосексуальним парам при всиновленні дітей» (с. 47).

Наведена фраза абсолютно безпідставна та не відповідає жодному з документів з питань гендерної рівності, прийнятих в Україні чи в міжнародних організаціях, до яких належить Україна. Не існує жодного закону чи навіть законопроекту з якоюсь із наведених назв, чи навіть із уживанням котрогось із за цитованих формулювань – повністю чи частково.

«Гендерне розуміння сім'ї гостро суперечить Сімейному Кодексу України, який визначає сім'ю як союз чоловіка і жінки, гарантуючи батьківські права на виховання дітей» (с. 47).

Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та прийняті на його виконання інші програмні документи не суперечать Сімейному Кодексу та іншим законам України, починаючи з Конституції. Запорукою цьому є процедура прийняття законів та інших нормативно-правових актів.

У цілому, можна зробити такі формальні висновки щодо викладеного в публікації «Гендер без прикрас»: а) текст містить багато невідповідностей, пов'язаних з неточним перекладом або неточним і неповним цитуванням першоджерел, викривленням змісту чинних документів; б) автори намагаються звести поняття «гендер» виключно до поняття сексуальності, що не відповідає концептуальним підходам гендерної теорії та відповідним документам з питань гендерної рівності (українських і міжнародних); в) відсутні докази (теоретичні, законодавчі, практичні) щодо наслідків гендерної політики, пов'язаної з руйнуванням сім'ї та іншими негативними наслідками, як на це вказують автори.

Подібні публікації – це «перша скрипка», як маніфест і заклик, але є й інші. На такий приклад ми натрапили нещодавно під час парламентських слухань «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Проблеми і дієві механізми їх вирішення».

Цікаво, що представниці і представники антигендерних рухів теж називають себе експертками й експертами з питань гендерної рівності, застосовуючи таку собі мімікрію.

«В Україні 2005 року прийнято Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», у якому не визначено поняття гендеру. Як відомо, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права осіб за гендерною ідентичністю безпосередньо не закріплені. Отже, що саме нам згідно з міжнародними стандартами потрібно змінити в нашій державі, для того щоб гендерна політика запрацювала? Насамперед потрібно ввести в українські паспорти X-стать. Такою є справжня гендерна політика. Маємо замінити всю українську літературу, де є такі стереотипні слова, як «батько» і «матір». Це також запровадження в усіх дитячих садках замість ляльок для дівчаток та машинок для хлопчиків гендерно нейтральних іграшок»⁷

Аргументи співають і переспівують в різних варіаціях, залишаючи одне – брехню, маніпуляцію, емоційні «лякалки». Можна було б назвати це дрібним шахрайством на гендерному полі, але дрібне шахрайство набуває великих розмірів. І шкода, що значна частина читацького кола таких «видань» сліпо вірить цим нісенітницям, а не вважає за потрібне принаймні ознайомитися із тими першоджерелами, які так нахабно перекручуються.

І до цього ще один, далеко не несподіваний висновок. Згадувана брошура «Гендер без прикрас» має обсяг 56 сторінок та офіційний наклад 20 тисяч примірників. Сьогодні пишатися таким накладом може мало яке видання з прав людини та розвитку. У брошурі чомусь відсутні будь-які реквізити друкарні та інші необхідні для будь-якої друкованої продукції вихідні дані. Чому така конспірація? І хто ж профінансував це недешеве і далеко не єдине видання? Хто зацікавлений будь-що зупинити нас на шляху до правового суспільства, в якому будуть неухильно дотримуватись прав людини?

Ви знаєте відповідь на ці питання? Я теж...

⁷ http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1610113.htm.

ГЕНДЕР И АНТИГЕНДЕР В ИНТЕРНЕТЕ: ТРАНСЛЯЦИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ РУНЕТА

ДАРЬЯ КРУПИНА

Популярность социальных сетей неуклонно растет среди людей разного возраста, не говоря уже о том, что для молодежи считается странным не иметь регистрации в какой-либо социальной сети. В странах СНГ социальные сети вошли в обиход после 2006 года, что связано с появлением «Одноклассников» и «ВКонтакте». Стало разрастаться новое социально-коммуникативное пространство, которое совершенно иначе воздействует на человека, формирует его взгляды. Социальные отношения опосредуются, тем самым задействуются новые способы формирования идентичности, в том числе гендерной, гендерных стереотипов и моделей поведения¹.

Механизм распространения материалов и формирования контента в сетях достаточно прост: поскольку пользователи могут самостоятельно создавать любые сообщества, а сама процедура создания предельно проста, то ежедневно появляется множество новых групп и пабликов. Креатива, выдумок, хорошего фотошопа и просто оригинальных людей в сети не так много, поэтому несложно предположить, что материалы бессовестно заимствуются от одного сообщества к другому. «Кочует» при этом очень низкопробный материал, на который люди набрасываются с «лайками» и комментариями. Ведь, как правило, именно простой, броский, вызывающий возмущение материал привлекает внимание подписчиков. Вот тут

и возникает «привыкание». Предположим, некто видит в первый раз картинку с надписью «Женщина, вали на кухню готовить борщ!», возмущается, возможно, даже оставляет комментарий или в отдельных случаях затевает спор с другими комментирующими. После подобного спора и комментариев остальных у человека остается неприятный осадок, мол, как так, я же пытаюсь доказать свою точку зрения, но меня не слушают, не понимают, не хотят даже знать, что я думаю. Во второй раз, натываясь на подобную картинку, этот же индивид задумывается, написать ли комментарий. Негативные воспоминания еще свежи, но наш герой или героиня не из слабых, он/она все равно решается и высказывает свое мнение в комментариях. И снова встречает либо игнорирование со стороны других спорящих, либо волны агрессии и непонимания. В третий раз человек уже глубоко засомневается, стоит ли тратить свое бесценное время и моральные силы на то, чтобы доказать «узколобым упрямам» свою точку зрения. В последующем он постепенно и вовсе перестает замечать подобные картинки. Ведь он выше этого, а недалекие личности могут развлекать себя чем угодно. Но, нет-нет, а где-нибудь в разговоре или обсуждении индивид да и вставит шутку про борщ. Совсем как шутку. Но именно эта шутка и есть капля в море неконтролируемых потоков разрушающей информации, порождающей стереотипы. Подобная схема работает и распространяется ежедневно. Вокруг можно встретить массу людей, которые еще не сдались стереотипам, но у них уже нет сил бороться с повсеместным их распространением.

При понимании стереотипа следует обратить внимание на то, что он обязательно должен представлять собой ярко и эмоционально окрашенный образ, дабы укорениться в сознании людей, а также оставаться устойчивым на протяжении длительного периода времени, пока не будет заменен другим, не менее ярким образом.

Стереотип – не просто шаблонная модель поведения. Явление стереотипизированности гораздо шире, оно укореняется на уровне сознания и даже подсознания, а уже потом формирует определенную манеру поведения. Для того, чтобы какой-либо стереотип стал явлением социально-политическим, нужно время. Поскольку стереотип основывается на пережитом прошлом, то привнесение его в настоящее, а также глубокое укоренение его в обществе, требует хорошего социального подтверждения, а также постоянной подпитки какими-либо событиями или фактами². В существовании стереотипов есть и доля положительного, так как они выполняют функцию воспроизводства ценностей и норм поведения, способствуя, таким образом, социальной стабильности. Этим объясняется их устойчивость. С другой стороны, присутствие в общественном сознании большого количества жестких стереотипов мешает нормальному развитию социальных отношений, которые должны изменяться, чтобы соответствовать новым экономическим и технологическим вызовам.

У. Липпман в своей книге «Общественное мнение» ввел понятие социальных стереотипов как штампов сознания, вырабатываемых социальной средой и приписывающих те или иные дескриптивные, ценностные и прескриптивные значения социальным группам и их типичным представителям³. Социальный стереотип, ассоциированный с негативным отношением (эмоционально-оценочным компонентом) к той или иной группе, называется «предубеждением». Ученый-социолог Анри Тэшвел выделяет 4 функции стереотипов, две из которых реализуются на индивидуальном уровне, и две – на групповом. *Индивидуальный уровень:* **когнитивная** (селекция социальной информации, схематизация, упрощение) и **ценностно-защитная** (создание и сохранение положительного «Я-образа») функции. *Социальный уровень:* **идеологизирующая** (формирование и сохра-

¹ Лавренчук Е.А. Аутопойезис социальных сетей в Интернет-пространстве. : Дис. кан. фил. наук: М., 2011. – С. 175.

² Ольшанский Д.В. Психология масс. – СПб.: Питер, 2001. – С. 279.

³ Липпман У. Общественное мнение / Пер. с англ. Т.В. Барчуновой. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – С. 108-109.

Записки успешной женщины

сегодня в 11:00

Женщина должна гордиться своим мужчиной. А он должен всю жизнь доставлять ей для этого все новые и новые поводы. Иначе он не нужен, а так, недоразумение с несоответствующими его сущности вторичными половыми признаками.

сегодня в 11:29 | Ответить

Поделиться Мне нравится

BeWoman - макияж, прическа, маникюр, мода

сегодня в 11:23

Запомните, никто ничего вам не должен. И вы не должны. Не стройте планов на других людей, ни на что не надейтесь. Ибо все разочаровывают... Так что, свои пожелания каждому из вас: возьмите себя в руки и заботьтесь только о себе.

Типичный вариант противоречивых записей, следующих друг за другом

нение групповой идеологии, объясняющей и оправдывающей поведение группы); **идентифицирующая** (создание и сохранение «Мы-образа»). Социальные стереотипы отражают реальные особенности стереотипизируемой группы. При этом признаками истинности стереотипа предлагается считать, во-первых, единодушие мнений двух и более групп относительно черт, характеризующих третью. Во-вторых, – совпадение в восприятии группы самой себя и ее восприятием другой группой⁴.

Здесь же и прослеживается такая закономерность: даже если люди убеждены в том, что стереотип ложен, что реальность совершенно иная, то они, чаще всего, не отказываются от своих суждений, а продолжают утверждать, что исключение лишь подтверждает правило. Это обеспечивает живучесть стереотипов.

Социальные сети как средство общения и обмена информацией непосредственно создают и продвигают стереотипы маскулинности и феминности⁵. Все чаще в социальных сетях прослеживается тенденция разделения пабликов и групп (далее «сообщества») по контенту. С нашей точки зрения, их можно условно разделить на *мировоззренческие, транслирующие, по интересам*. Последние не представляют особой опасности в данном контексте, поскольку направлены на рекламу, кооперирование

конкретных групп людей (например, «ИВГУ Международные отношения, 3 курс»), обмен определенной информацией («Группа любителей творчества Ланы Дель Рей», «Международные стажировки, гранты», «Санкт-Петербург. Фотографии») и т.д. Их участницы и участники имеют конкретные цели: вступая в то или иное сообщество, стремятся получить оттуда какую-то информацию или извлечь выгоду.

Другое дело – *мировоззренческие* сообщества. Как видно уже из названий, они имеют определенную социально-политическую, религиозную или философскую окраску («Демократический Петербург», «Промывка мозгов», «Селекция привлекательных состояний», «За честную и легитимную власть!»).

Для нас были наиболее интересны сообщества *транслирующие*, то есть воспроизводящие чужие мысли и идеи, корреспондирующие с их собственными убеждениями. Основная часть их контента, таким образом, посвящена цитированию. И тут следует сделать оговорку о современном понятии слова «цитата». В социальных сетях очень редко можно встретить первоначальное его значение как дословной поддержки из текста. Цитата сегодня – это небольшое высказывание, как правило, без указания автора, емкое и запоминающееся. По сути, цитата здесь очень близка лозунгу, но, в отличие от него, не является частью пропаганды, поскольку появляется и распространяется в социальных сетях первоначально без определенной цели.

Для исследования выбирались наиболее крупные сообщества (от пяти тысяч подписавшихся), воспроизводящие гендерные стереотипы. Люди подписываются на эти сообщества, поскольку предлагаемый в них материал совпадает с их личными жизненными принципами, подкрепляет их убеждения и предлагает «правильные» ценности. Было исследовано двадцать таких сообществ и данные от 80 до 100 уча-

ствующих в каждом из них. Внимание уделялось возрасту, половой принадлежности, образованию, семейному положению. Рассматривались только те подписчицы и подписчики, на страницах которых были личные фотографии.

Транслирующие сообщества, как правило, по составу можно разделить на мужские и женские. Уже по их названиям можно примерно судить о содержании. Мужские сообщества именуются «**Злой реалист**», «**Волки**», «**Философия улицы**», «**Четко**», «**Академия Порядочных Парней**», «**Мужской журнал**», «**Бабы в порядке**» и проч. В этих сообществах цитаты преподносятся коротко и ярко, постоянно используется нецензурная лексика, что обеспечивает лучшую запоминаемость выражений и цитат. Целевая аудитория – преимущественно юноши и мужчины от 14 до 30 лет (71 %), больше половины из них (56 %) имеют высшее образование, в интересах на их страницах всегда минимум информации, любимые фильмы и книги указаны очень редко. Но они слепо верят «настоящей мужской философии», которая, безусловно, самая правильная и единственно верная. И эта философия не ограничивается байками о женской логике. Уже прижившаяся среди мужской половины интернет-пользователей фраза о том, что женщине место на кухне с борщами, неумолимо врезается в умы мальчиков, которые с раннего возраста уже знакомы с социальными сетями. Таким образом, формируется преемственность поколений, когда неокрепшие умы детей промываются гендерными стереотипами, навязанными закомплексованными «дядями», большинство из которых озлоблены на женский пол за излишнюю, по их мнению, эмансипацию, а также нежелание следовать патриархальным устоям прошлых поколений, что приводит к еще более усиленному давлению. Любые проявления со стороны женщины ума, силы или самостоятельности воспринимаются как женская несостоятельность и, как следствие, непопулярность среди мужчин, о чем и сообщают выражения вроде «*Женщина кажется намного выше, если под каблуком у нее мужчина*». Но уже в том же одноименном сообществе можно увидеть следующее: «*Не бывает женщин с завышенной самооценкой, бывают мужчины, которым эти женщины не по карману*», что в очеред-

⁴ Тэшфел А. Эксперименты в вакууме // Современная зарубежная социальная психология. М.: Издательство Московского университета, 1984. – С. 229-243.

⁵ Щекотуров А.В. Гендерные репрезентации подростков на страницах социальной сети «ВКонтакте» // Мониторинг общественного мнения № 4 (10), июль-август 2012. – С. 81.

ной раз напоминает женщине, что она не более чем несамостоятельный товар, но ей стоит этим гордиться.

Женские сообщества имеют весьма длинные названия, чаще всего, это целые предложения. К примеру, «Мы не помним дней, мы помним моменты», «Мам, клянусь, я поднимусь», «Моя жизнь – как Санта-Барбара», «Все четко, ров-

но», «Будь лучше, чем вчера, но хуже, чем завтра» и прочие. Целевой аудиторией являются девушки и женщины от 14 до 23 лет (79 %), что говорит о том, что возраст участниц таких сообществ, в целом, ниже по сравнению с мужскими, высшее образование имеется только у 46 %. В этих сообществах одновременно прослеживаются две тенденции, которые лучше всего выразить в цитатах: «Меня не нагнешь – сам в пыли испачкаешься» и «Я – женщина, мне положено быть слабой, а ты – мужчина, ты должен терпеть мои слабости». Это действительно странно выглядит, когда подобные противоречивые записи встречаются буквально друг за другом. Девушки в этих сообществах хотят, чтобы за ними бегали мужчины, все за них и для них делали только лишь потому, что они являются представительницами женского пола. И можно было бы сослаться на молодость и некоторую наивность участниц подобных сообществ, но эти стереотипы им передаются от старшего поколения, искажаются в молодых умах и получается то, что мы видим сейчас: современные всплески обновленной формы патриархата, основанной на идеях обезличивания женщины и подкрепленной обретающими популярность православием и национализмом.

Что интересно, как правило, женские сообщества не несут националистической, религиозной или политической окраски. Поэтому, не найдя актуальных материалов в женских сообществах с цитатами, девушкам приходится вступать в сообщества вроде «Злых реалистов», «Орленок» или «MDK». По-

следнее сообщество следует отметить отдельно как одно из самых популярных сообществ в рунете. Помимо ярко выраженной антигендерной окраски, здесь повсеместно прослеживается национализм, расизм, пропаганда потребительского образа жизни. Однако такие сообщества привлекают и людей достаточно образованных и интеллигентных. Суть в том, что моментальный отклик на тренды из разных сфер жизни и определенное их высмеивание, позволяют оставаться в курсе происходящего, подробно не погружаясь в ту или иную проблему. Яркая и скандальная подача, вызывающая бурю споров в комментариях под каждым постом, привлекает внимание мужского и женского пола, хотя изначально такие сообщества всегда имеют направленность именно на мужскую аудиторию, что отражается в визуальном ряде – мужчины на картинках – «качки», которыми непременно должны стать все подписчики сообщества: у них есть то, к чему нужно стремиться. Женщины же на картинках являются не более чем сексуальным объектом, зачастую даже без лица, а лишь образ идеального тела, которое должны желать и которое должны использовать.

Периодически можно услышать мнение, что требования к женщине снижаются. Это отнюдь не так. Сообщества в соцсетях требуют от женщины гораздо больше, нежели от мужчины. Женщина должна быть самостоятельной, но покорной. Глупой, но иметь хорошую работу и достойно зарабатывать. Стервозной по характеру, но доброй одновременно. Слишком много противоречий, которые вносят разрозненность в попытки формирования мировоззрения.

Социальные сети и популярные транслирующие сообщества в них, тем самым, не приносят никакой пользы, а лишь подкрепляют старые стереотипы, возвращают новые, подстраиваясь под современные тенденции, где происходит повсеместное укоренение патриархатных идей. Вопрос следующий: а как с этим бороться?

В сообществах социальных сетей, где предоставлена действительно полезная информация, гораздо меньше подписчиков, чем в скандальных сообществах. Например, в сообществе «МХК», которое является интеллигентной противоположностью «MDK», чуть больше семисот пятидесяти тысяч подписавшихся. В названном уже «MDK» – свыше четырех миллионов (это если не

считать сообщества-клоны, где еще по несколько миллионов наберется).

Конечно, можно сетовать на необразование и подверженность основной массы людей стереотипам, однако нужно стремиться от них избавляться. Интернет предоставляет множество возможностей для этого. В открытом доступе материалы, расширяющие границы суждений, постоянно подпитывающие ум. Но на поверхности как раз находятся сообщества с цитатами или отрицательные мировоззренческие.

В этом контексте нельзя оставить без внимания медленный, но уверенный процесс, при котором происходит обратное: вдоволь насытившись агрессивной информацией из многочисленных сексистских сообществ, мужчины и женщины начинают переосмысливать навязываемые им стереотипы. Комментарии таких людей можно встретить в описываемых выше антигендерных сообществах. Например, на высказывание «Все бабы тупые», можно встретить что-то вроде: «А ты, я смотрю, доктор наук, раз остальные для тебя тупы? Зачем общаешься?». Можно нередко встретить призывы: «Девушки, действительно идет информационная война, поток лжи, надо объединяться и что-то менять, есть массовая группа на ЖЖ, ВК несколько групп, нужны активисты, умные образованные люди, хватит сидеть и ждать». Попытки отстаивать свое мнение, несмотря на травлю и прогневшие стереотипы, не могут не радовать.

Многие до сих пор не придают значения тому, что пишут во «всемирной паутине». Бытует мнение, что в сети может быть что угодно, ведь это не является реальной жизнью. Это верно лишь отчасти. Виртуальное пространство является зеркалом социально-политических процессов. Опорой авторитарного режима в политической и идеологической сфере всегда является традиционализм, апеллирующий к патриархатным ценностям. То есть, определенная категория людей попадает под воздействие пропаганды и несет усвоенные идеи в массы. И отражающаяся в сетях позиция – не просто результат личных неудач авторов постов, хотя и это не исключено. В итоге, воздействие идет со всех сторон: СМИ, социум, интернет – все это давит на индивида, итогом чего становится желание сдать перед стереотипами.

«АНТИГЕНДЕР В УКРАЇНІ»: ЕКСПЕРТНЕ ОПИТУВАННЯ

У другій половині листопада – на початку грудня 2013 року редколегія журналу «Я» запропонувала шістьом експерткам та експертам з гендерної проблематики відповісти на декілька

тих самих запитань стосовно діяльності в Україні антигендерних ініціатив, рухів, організацій. Вибір саме цих людей був не випадковим, адже у своїй роботі всі вони так чи інакше стика-

лися з «антигендером». Ми дуже вдячні нашій експертній групі за обмін цікавими думками і змістовні відповіді, які й наводимо нижче.

Перелік запитань:

1. Чим, на Ваш погляд, викликана активізація антигендерних ініціатив, рухів, організацій, що спостерігається останніми роками в Україні? У чому специфіка саме українських «антигендерних сценаріїв» – у який спосіб діють, де і в кого шукають підтримки, якими фінансовими джерелами живляться тощо?

2. Чи були випадки, коли особисто Ви або організація, яку Ви представляєте, стикалися з «антигендером»? Якщо так, то в чому це виявлялося, які висновки Ви з цього зробили (або які рішення, можливо, прийняли)?

3. Як зараз в Україні можна ефективно долати «антигендер» і чи потрібно це робити активно? Чи зможе щось зробити держава і чи має таке бажання? Чи вірите Ви у продуктивність об'єднання гендерної спільноти для вирішення цього питання?

КАТЕРИНА ЛЕВЧЕНКО – докторка юридичних наук, професорка, очільниця Міжнародного жіночого центру «Ла Страда – Україна».

КАТЕРИНА ЛЕВЧЕНКО

1. Посилення антигендерних рухів у 2010 році – це добре спланована політехнологічна кампанія, підтримана чинною владою і спрямована на відрив України від Європи, дискредитацію європейських цінностей, на непідписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Кампанія в цілому успішна, оскільки доля Угоди перед її підписанням невідома (розмова з експерткою відбулася 28 листопада 2013 року, тобто у перший день Вільнюського самміту – ред.).

Чинники – від геополітичних до структурно-управлінських. Однаковість риторики та методів дії антигендерних рухів в усіх пострадянських країнах, де

вони активізувалися, свідчить про їх вихід з єдиного центру. Країни локалізації рухів – це ті, які тією чи іншою мірою прагнули або прагнуть до євроінтеграції, до європейських цінностей, серед яких – права людини, право на недискримінацію тощо. Першоджерела рухів тісно переплітаються зі зростанням православного фундаменталізму та концептом «Руського світу».

Специфіка українських антигендерних сценаріїв полягає у тісній зв'язці із рухами проти ювенальної юстиції та антидискримінаційної політики.

Найефективніший спосіб привернення уваги та формування ситуації страху серед громадян – це маніпулювання інформацією та фактами, а також гра на низькому рівні обізнаності громадян, ксенофобських настроях.

2. Так, були, і неодноразово.

1. У численних листах так званих «свідомих» громадян, які скаржилися до різних державних установ на неправомірність формування та реалізації гендерної політики в державі – майже завжди серед «ворогів української нації» згадується центр «Ла Страда – Україна».

2. Негативна та неправдива інформація про місію та діяльність «Ла Страда – Україна», яка розміщена в публікаціях антигендерних організацій, на їхніх веб-сайтах, у тому числі в сумнозвісній брошурі «Гендер без прикрас».

3. Удавана інформація з періодичними закликами до розправи зі мною особисто розміщена на сайтах антигендерних рухів та організацій.

Як наслідок, у 2012 році Центр «Ла Страда – Україна» за результатами таких скарг проходив позапланову перевірку Державною службою реєстрації. Це відволікало наш час, наш колектив від роботи. Порушень законодавства під час перевірки виявлено не було.

У 2013 році представники антигендерних організацій у Львівській області вдалися до більш підступних методів – від імені Національної гарячої лінії центру «Ла Страда – Україна» надсилали sms-повідомлення прийомним батькам, які проживають у Жовківському районі, з погрозами, що у них заберуть дітей. Звернення Центру до правоохоронних органів не допомогло знайти винних у зазначених фальсифікаціях.

3. Антигендерні рухи – це навколополітичні рухи, що виконують політичні замовлення своїх хазяїв. Вони професійно маніпулюють свідомістю громадян у ситуації дефіциту інформації про реальність гендерної політики, її зміст, напрямки тощо.

З іншого боку, ми є свідками руйнування державних інституцій, відповідальних за формування та реалізацію державної політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, слабкість кадрового потенціалу, маргіналізацію цього напрямку політики, його свідоме ігнорування всупереч чинному законодавству України та міжнародним зобов'язанням, жалюгідні фінанси тощо. Іншими словами – в державі сьогодні немає, кому грамотно протистояти таким рухам. Додам, що це

відбувається на фоні близьких до середньовічних гендерних стереотипів, сексизму та дискримінації.

Так, держава має щось робити, але поки усвідомлення небезпеки від подібних рухів, загрози національній безпеці держави та суспільства не мають ані керманічі держави, ані представництво багатьох міжнародних організацій. І це той випадок, коли одного бажання навіть об'єднаної гендерної спільноти буде недостатньо.

КИРИЛ САВІН – керівник представництва Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні.

КИРИЛ САВІН

1. Мені здається, що активізація антигендерних рухів та кампаній викликана певними успіхами гендерного та феміністичного руху. Суспільство дуже повільно, але змінюється в бік більшої гендерної рівності, і це дуже бентежить консервативну частину суспільства та деяких політиків. Консерватори намагаються будь-якою ціною загальмувати модернізацію суспільства, зокрема і в площині гендерних відносин та ролей.

Специфіка української ситуації полягає передусім у тому, що наша країна є таким собі полем битви двох ціннісних парадигм – «Русского мира» з панслав'янізмом та традиціоналізмом як системоутворюючими цінностями, з одного боку, та західноєвропейською системою цінностей, де ключову роль відіграють права людини, гендерна рівність та недискримінація меншостей. Антигендерний рух в Україні є зброєю ідеологів «Русского мира» у боротьбі з прихильниками західної системи цінностей. І тому в риториці «антигендеру» зустрічаються аргументи, які до гендерних відносин власне жодного відношення не мають.

2. Наша організація і я особисто постійно маємо справу з проявами антигендерного руху. Це починається з численних протестних акцій, які відбуваються на Софіївській площі, під вікнами нашого офісу в Києві, і закінчуючи тим, що і я особисто, і Фонд імені Гайнріха Бьоля очолюють усі можливі «чорні» та списки ворогів України, що складені антигендерним рухом.

Ми з цього приводу особливо не переймаємось, бо поважаємо думку інших, навіть якщо не можемо зрозуміти аргументи наших опонентів. Я переконаний, що перемогти антигендерний рух в Україні можна лише через просвітницьку роботу з населенням, переконуючи людей аргументами, а не гаслами.

3. Я думаю, що активно долати «антигендер» не потрібно. І тим більше, цим не має займатись держава, це точно не її функція.

Я думаю, що українське суспільство має з плином часу визначитись, чи гендерна рівність, різноманіття та недискримінація меншостей є цінністю, чи, може, традиційні моделі поведінки та архаїчний розподіл гендерних ролей є важливими, такими, що не підлягають зміні навіть в наші часи.

Я не вірю і не бачу потрібним об'єднання гендерної спільноти для подолання «антигендеру». Ми усі маємо займатись своєю справою – доносити наші цінності та аргументи до якомога більшої кількості людей в Україні.

ОКСАНА КІКІНЕЖДІ – Директорка Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді Національної академії педагогічних наук України, докторка психологічних наук, провідна наукова співробітниця, завідувачка кафедри психології ТНПУ імені Володимира Гнатюка.

1. Активізація антигендерних рухів особливо посилилася на Західній Україні, що зумовлено, імовірно, більшою релігійністю та толерантністю населення, провладними політтехнологіями, спрямованими проти політики утвердження гендерної рівності, та відсутністю належної відповіді цим викликам з боку виконавчої влади. Головними рушіями антигендерної кампанії в Тернополі, наприклад, стали саме релігійні організації, зокрема ГО «Союз християнських матерів», які, спекулюючи на емоційному сприйнятті моральних цінностей та національно-релігійних почуттях, перекручують та спотворюють демократич-

ОКСАНА КІКІНЕЖДІ

ний зміст гендерної складової освітніх програм, гуманітарного знання в цілому, дискредитують європейські цінності.

2. Так, ми, на жаль, стикаємось із цим постійно...

Згадано вище організацією розклеювалися листівки з метою припинити діяльність місцевих осередків гендерних студій; розповсюджувалися листівки із переліком прізвищ осіб, які займаються гендерними студіями чи певною мірою дотичні до реалізації державних програм з рівних прав жінок і чоловіків, – з написом «Ганьба!» та закликами боротися проти ювенальної юстиції і гендерної рівності. Виступаючи під виглядом «батьківського піклування», вчителів і батьків залякують неіснуючими загрозами, текст листівок і виступів є агресивним, неетичним та низькопробним. На ім'я міського голови С. Надала також були надіслані шість однакових листів-заяв начебто від різних батьків з проханням зупинити пропаганду гомосексуалізму в тернопільських дошкільних закладах, школах та інститутах. Можна ще довго продовжувати...

3. Намагаємось протистояти по-різному. Нашою реакцією, наприклад, став лист-роз'яснення з приводу гендерного виховання дітей дошкільного і шкільного віку та діяльності Центру гендерних студій ТНПУ імені Володимира Гнатюка, в якому пояснювалось, що мета та принципи діяльності Центру, спільного з НАПН України, спрямовані на розвиток фундаментальних і прикладних гендерних досліджень в контексті трансформаційних змін в українському суспільстві, реалізацію гендерно-освітніх технологій, формування гендерних компетентностей молоді як особливої системи

гендерних знань і практик, релевантних принципам паритетності та взаємозамінності статей, особистісно-орієнтованого та егалітарного підходів з метою створення творчо-розвивального середовища для всебічного та гармонійного розвитку дітей та учнівської молоді.

Було проведено також журналістське розслідування, яке засвідчило, що всі ці дії – запланований протест маловідомої ГО «Союз християнських матерів», активність якої сконцентрована у північних районах Львівщини (Жовкві та Бродах), разом із «Батьківським комітетом». Згадані акції і листівки виявилися провокативними діями незареєстрованої в Україні релігійної організації Української Правовірної Греко-Католицької Церкви (УПГКЦ), відомої під назвою «група Догнала», яка намагається привернути до себе увагу, пише гнівні звернення про утиски, адресуючи їх, чомусь, не до української влади, а президентові Росії Володимирі Путіну та Московському Патріарху Кирилу.

ОЛЕНА ШЕВЧЕНКО – виконавча директорка громадської організації «Інсайт».

1. Для того, щоб зрозуміти, звідки береться активізація «антигендеру», необхідно проаналізувати політичну, економічну і соціальну ситуацію як в Україні, так і на регіональному та геополітичному рівнях. Без урахування усіх цих чинників у їх сукупності визначити цілі розвитку і впровадження подібних ініціатив неможливо.

Що ж ми спостерігаємо в Україні? Україна є державою, яка балансує між європейським вектором розвитку і так званим проросійським. Росія, маючи імперські амбіції світового лідерства, дуже чітко визначила для себе мету своєї зовнішньої політики і методи, які вона використовує для їх досягнення. Не маючи успіхів в економічній і соціальній сферах життя, єдиний спосіб об'єднати людей – це знайти спільного ворога або загрозу. Для цього потрібно впровадити «правильну ідеологію», яку б підтримала «умовна більшість». Найчастіше такими ідеями бувають «національна ідея», «моральність», «захист майбутнього», тобто саме ідеї з широким і нікому до кінця не зрозумілим сенсом, однак, з іншого боку, зі змістом, проти якого складно боротися, тому що це «очевидно популярні» ідеї.

Черговою такою ідеєю стала ідея захисту «традиційних цінностей». У 2012 році Росія на рівні ООН «проштовхнула» ухвалення декларації «про краще ро-

зуміння традиційних цінностей», вже в 2013 році в Женеві вона запропонувала наступну декларацію «про захист традиційної сім'ї». Що це? Це геополітична боротьба за уми людей у формі проти-

ОЛЕНА ШЕВЧЕНКО

ставлення концепції прав людини і традиційних цінностей.

Усі рухи «антигендеру» є послідовною політикою «на місцях». Сценарії практично ідентичні. Щоб тримати економічно відстале суспільство з соціальними провалами «в узді», потрібно обмежити доступ до інформації та альтернативи. «Права людини» повинні бути оголошені чужою ідеологією, а «захист традиційних цінностей» має бути піднесений до рангу хрестового походу за «моральність» суспільства. При цьому концепція «традиційних цінностей», з моєї точки зору, унікальна, бо її не потрібно пояснювати, на відміну від концепції «прав людини». Вона повинна бути зрозуміла априорі.

Далі досить додати ірраціональних аргументів, заснованих на базових інстинктах самозбереження:

- боротьба за майбутнє (захист дітей від негативного впливу);
- загроза майбутньому (демографічна криза);
- пропаганда збочень (доступ до інформації);
- загроза національним інтересам (ненависть до «чужаків»).

Далі, за умови правильного поєднання «влади» та інструментів, які вона має, з «ідеологією» (в даному випадку, це використання «віри» і церкви як інституції, що обслуговує інтереси влади), відбувається їх повне злиття. Чому «антигендер»? Тому, що гендерна політика веде до ставлення питань про ієрархії

в суспільстві, починаючи з патріархату. «Антигендер» ці ієрархії зміцнює, говорячи про «природне» домінування сильного і беззаперечне підпорядкування «слабкого». «Антигендер» – це шлях до формування структурованого суспільства, яке грає за правилами, запропонованими зверху. Саме тому всі «інші» у цій ідеології мають бути поза законом. Це жінки, ЛГБТ-спільнота, мігранти, національні та етнічні меншини та інші. Фінансування подібних ініціатив величезне і постійне. Якщо ми подивимося на антигендерні ініціативи та тих, хто їх підтримує, то зрозуміємо, що це церкви, олігархи, які зацікавлені у владі та економічних вигодах, політики і маргінальні екстремістські організації, що використовують цю хвилю для свого розвитку.

2. Ми стикаємося з «антигендером» практично щодня, бо працюємо для просування прав ЛГБТ-спільноти та є феміністичною організацією. Ми прекрасно розуміємо, що протистояти цим викликам можна тільки об'єднавшись у широкий фронт. Однак це ускладнюється тим, що наша ідеологія «прав людини» досить складна для розуміння і вимагає часу для пояснень, на відміну від ідеології «традиційних цінностей». До того ж, варто визнати, що радянське минуле наклало певний відбиток на культуру формування розуміння свободи вибору і дискримінації, тому наше завдання – спростити наші «меседжі», щоб стати зрозумілишими. До того ж, не варто забувати про обмеженість ресурсів.

3. Усе зараз залежить від того, який вектор ми оберемо. Якщо це буде зближення з Росією, варто очікувати посилення антигендерних рухів, вливання туди грошових коштів і, як наслідок, прийняття аналогічних законів, що обмежують права людини.

Я впевнена, що об'єднання гендерної спільноти необхідне, проте знаю про не дуже хороші тенденції усередині цього співтовариства. Вони полягають у вибудовуванні «пріоритетів» та ієрархій прав. Так, деякі феміністки вважають, що об'єднання з ЛГБТ погано позначиться на їхньому іміджі та «дискредитує» гендерну рівність. Я це називаю помилкою на стадії побудови гіпотези. Ми або за гендерну рівність, яка включає весь спектр ідентичностей, або ми не зрозуміло за що. Тому продуктивність об'єднання у мене на даний момент викликає питання і сумніви.

ГАЛИНА ЄРКО – керівниця Центру гендерної освіти Луцького педагогічного коледжу, координаторка проектів ВОГО «Гендерний центр».

ГАЛИНА ЄРКО

1. Активізація антигендерних рухів викликана діяльністю релігійних організацій тоталітарного типу за підтримки політичних сил. Діють вони таким чином:

- створюють потужну інформаційну кампанію (ролики, листівки, буклети, публікації в медіа тощо);
- шлють листи-запити в органи влади всіх рівнів щодо начебто шкоди суспільству пропаганди гендерної рівності; використовують депутатське лобі;
- дискредитують громадських діячів та заходи щодо гендерної рівності;
- використовують соціальні мережі;
- проводять вуличні акції;
- залучають релігійні організації.

2. Представниці ВОГО «Гендерний центр» Оксана Ярош та я були безпосередніми учасницями сесійних слухань про ризики й загрози гендерної політики, які відбулися 10 липня 2012 року. Слуханням передували події, до яких долучилися представниці й представники Гендерного центру:

19 березня 2012 року ВОГО «Християнський рух за життя» організувала та провела у Волинській обласній раді «круглий стіл» «Гендерна політика: міфи й реалії». Ініціювали проведення слухань в обласній раді.

26 березня 2012 року у приміщенні Луцької міської ради відбулась прес-конференція «Гендерна політика: міфи та реальність» за участю Антоніни Євтюдук, голови ВОГО «Християнський рух за життя».

16 травня 2012 року відбулося слухання громадської ради за участю Луцького міського голови щодо проведення громадських слухань з питань гендерної

політики.

26 червня 2012 року дванадцята сесія Волинської обласної ради відкритим голосуванням (50 депутатів із 61 присутнього, що проголосували, і 80 % від загального складу депутатського корпусу) прийняла позитивне рішення № 11 «Про проведення сесійних слухань на тему: «З'ясування сутності гендерної політики та проблем і ризиків, які вона несе українському суспільству».

7 листопада 2012 року тринадцята сесія Волинської обласної ради розглянула проекти рішення «Про рекомендації сесійних слухань з питання на тему «З'ясування сутності гендерної політики та проблем і ризиків, які вона несе українському суспільству». Як результат питання було знято з порядку денного.

Висновок, який можна зробити – це те, що лише активними спільними діями громадських організацій не лише свого міста, а і всієї України (наприклад, акція «Червоний конверт»), за підтримки органів державної влади можна зупинити антигендерний рух.

3. Долати «антигендер» потрібно досить активно, залучаючи до цього медіа, отримуючи допомогу міжнародної, експертної та академічної спільнот, громадського сектора, співпрацюючи з владою. Але, поряд з цим, влада повинна чітко заявляти про неприпустимість антигендерної політики, спираючись на законодавчу базу та притягуючи до відповідальності осіб, які порушують закон.

Держава здатна змінити ситуацію щодо антигендерних рухів – виконуючи та дотримуючись законів, забороняючи діяльність організацій, які суперечать чинному законодавству. Я вірю в силу закону. А громадські організації не повинні стояти осторонь: треба висвітлювати антигендерні дії як протизаконні. Лише спільними зусиллями можна здолати антигендерний рух.

НАТАЛІЯ СУХОРУКОВА – головна спеціалістка Департаменту соціального захисту населення Харківської обласної державної адміністрації.

1. На мою думку, активізація антигендерних рухів пов'язана із відсутністю державної гендерної ідеології. Що стосується самих цих людей та організацій, то, чесно кажучи, мене не цікавить, хто за ними стоїть, хто фінансує та інше подібне. Розмовляти з ними особисто, переконувати – це марне витрачання часу та сил. Кожний і кожна з нас мають робити щось у міру своїх знань та вмій скільки зможуть, максимально донося-

чи істинну інформацію до школярства, студентства, безробітних, державних службовців.

2. Особисто я стикалась фактично лише один раз, коли усі працівники Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту обласної державної адміністрації, де я на той час працювала, отримали іменні конверти з інформаційними матеріалами від антигендерного руху. Абсолютна більшість взагалі не звернула на це уваги. На відміну від деяких західних областей, де ці питання навіть виносилися на сесію обласної ради – на рівні керівництва Харківської області різних рівнів ніколи не чула про обговорення цієї проблеми.

НАТАЛІЯ СУХОРУКОВА

3. Не думаю, що на державному рівні найближчим часом буде організовано якусь кампанію щодо боротьби з такими рухами. У ситуації постійних трансформацій органів виконавчої влади, що повинні координувати реалізацію гендерної політики, на сьогодні немає сталого центру формування гендерної ідеології.

Уважаю, що найбільш ефективним шляхом є щоденна копійка робота на своєму місці кожного і кожної, хто долучився до цього питання.

Нещодавно, коли мене запросили виступити на батьківських зборах в звичайній загальноосвітній школі одного з районів Харкова з питання попередження насильства в сім'ї, заступник директора з виховної роботи підійшла та поцікавилась, чи знаю я про «Батьківський комітет» та що думаю з цього приводу. Але замість того, щоб акцентувати увагу на негативі в бік цієї організації, я намагалась у своєму виступі донести інформацію саме в потрібному ракурсі. Це краще, що практично я могла зробити...

IVF AS A THREAT TO THE NATION. THE DEBATE ON ASSISTED REPRODUCTION IN CONTEMPORARY POLAND

ELŻBIETA KOROLCZUK

In vitro fertilization (IVF) and other assisted reproductive technologies (ARTs) have been available in Poland since 1985. As for today, there are over 40 clinics (both private and public) offering a range of treatment methods, although no country-specific legislation has been implemented, and the authorities have not ratified the European Convention on Human Rights and Biomedicine from 1997¹. This legal vacuum stems mostly from the opposition towards ARTs expressed by the Catholic Church, and conservative politicians (Just 2008, Gozdecka 2012). In the present article some aspects of the public debate concerning infertility and ARTs are being examined, with focus on the rhetoric strategies of the representatives of the Catholic Church. The analysis aims to throw light on the ways in which nationalist discourses and imagery are reflected in the debate on assisted reproduction in the Polish context².

This study is based on the examination of different types of texts, which

appeared between the years 2007-2013, including media releases³, open letters issued by the Catholic Church representatives since 2007, as well as media interviews conducted with the Church representatives (e.g. with bishops Tadeusz Pieronek, Józef Michalik and Henryk Hoser), and articles published on the Catholic portals such as Adonai, Opoka and others. Critical discourse analysis (van Dijk 1997) served as an important inspiration in reconstructing how the Catholic Church in Poland has framed the opposition towards IVF.

IVF as a threat to the Polish nation

The representatives of the Catholic Church have started an anti-IVF campaign in the media, in churches and in face-to-face interactions already in 2007, right after Minister of Health Ewa Kopacz has made public governmental plans to regulate ARTs. The Catholic

Tadeusz Pieronek

doctrine strongly opposes any medical procedures involving gametes (human egg and sperm) in general, especially creating and manipulating human embryo, but current analysis shows that the rhetoric of the Catholic Church in Poland is rooted in the nationalist discourse, as much as in religious one.

The first open letter to politicians and the public issued by the Council of the Episcopate in 2007 set the tone for the debate. The authors described IVF as "sophisticated abortion", prospective parents' motivations as "wickedness", and claimed that ARTs are immoral, harmful both for individuals and the whole society⁴. Since then, this view has been expressed in sermons, in consecutive open letters and position statements issued by the Polish Episcopate, in hundreds of articles and testimonials published in the Catholic newspapers and blogosphere, and in utterances of individual bishops and priests appearing in the mainstream media (see also Radkowska-Walkowicz 2012, Gozdecka 2012). Similarly to the debate on abortion, words such as "ova", "sperm" or "embryo" are always replaced by "human life in the pre-natal phase", "conceived children", or simply "children", while the cryopreservation of the spare embryos is referred to as "killing". Moreover, representatives of the church stress that since more embryos are produced than can be implanted, every IVF procedure involves a "Holocaust of conceived children" or "children at embryonic stage"⁵.

Importantly, many representatives of the Catholic Church criticize not only methods of assisted reproduction, and infertile people who decide to undergo such procedures. They also stigmatize children born after IVF propagating the

¹ In the face of demographic crisis, and acknowledging that the majority of Poles are in favor of the state supporting the infertile couples, the ruling Civic Platform (*Platforma Obywatelska*) decided to opt for a regulation issued by the Minister of Health instead of debating a bill on biotechnologies. On the 1st of June 2013 the government introduced a three-year plan of state-funded IVF treatments for infertile people, which is about to cover partly the costs for 15.000 heterosexual couples (married or not) in total. See: <http://www.reuters.com/article/2012/10/22/us-poland-fertility-idUSBRE89L1BJ20121022>.

² This analysis is based on the outcomes of the research project "We are no second-rate quality citizens. Negotiating 'biological' citizenship in social mobilizations around infertility issues and access to in vitro in Poland." My research has been supported by the Foundation for Baltic and East European Studies (1555/42/2011).

³ These include articles in leading Polish newspapers such as "Gazeta Wyborcza" and "Rzeczpospolita"; weeklies, such as "Polityka", "Wprost", "Newsweek" and "Uważam rze", and on-line portals, e.g. onet.pl and wp.pl.

⁴ <http://www.diecezja.waw.pl/dokument.php?id=973>.

⁵ http://czestochowa.gazeta.pl/czestochowa/1,48725,12716390,_Niechlubne_pierwszenstwo_mocny_glos_arcybiskupa.html Claims that IVF equals abortion, and both are comparable to Holocaust is not a Polish specialty, e.g. in 2010 Argentinean Archbishop Hector Aguer of La Plata criticized in vitro fertilization claiming that "we could call this a new holocaust that is part of the holocaust of abortion."

view that as a rule they are physically weaker, prone to certain diseases, and suffer from a range of psychological abnormalities⁶. The utterance of the bishop Tadeusz Pieronek can serve as an example of this line of reasoning. In a widely commented interview⁷ he compared children born through IVF to Frankensteinian creations, explaining that such an analogy is justified as in both cases a new life is created in artificial and unethical manner. From his viewpoint, children born after IVF have been “produced” or “manufactured” to fulfill their parents’ egoistic wishes, which explains why they supposedly differ from “normal” ones; why they are physically and emotionally deficient (for a more detailed analysis of the discourse on “monstrosity” in opposition towards IVF see Radkowska-Walkowicz 2012).

It can be fairly argued that such a strategy is an attempt of reversing the process of ART normalization, and new kinship configurations in the Polish society. The fear of the monster looming in the dark is stirred up to counteract the emotional power of the stories of “miracle babies”, and the media representations which focus on heterosexual, middle-class infertile couples achieving fulfillment and happiness through IVF. At the same time, this tactic suggests that

the Catholic Church’s opposition stems not only from ethical and moral arguments, but reflects nationalist sentiments, which are widespread among the clergy. Stressing that children born after IVF are psychically and physically deficient, is an expression of the fear that with the growing use of ARTs the healthy body of the nation will be in danger.

In fact, there is a striking analogy between the rhetoric strategies used in this anti-IVF campaign and the anti-Semitic discourse propagated by the extreme

right-wing circles (and supported by some representatives of the Catholic Church in Poland). Just like Jews, those children born after IVF are dangerous because they represent the genetic Other, weakening the body of the Polish nation, endangering its well being and survival. Moreover, their otherness may be concealed. As in the case of anti-Semitic propaganda, the greatest fear echoing in these utterances is that the genetic Other may easily blend in, and destroy the nation from inside, without even being detected. Such fear strongly resonates in the publications concerning ARTs on Catholic portals, where modern reproduction technologies are presented as tools altering children’s genes and bodies in subtle and imperceptible ways, which may be difficult to detect once the child is born. This

explains why it is so important to stress that such children are not only *genetically*, but also *visibly* different from “normal” children, just as Jews are *visibly* different from Poles, e.g. they have longer noses or differently shaped ears. This strategy is probably most vividly expressed in the utterance of the member of the Episcopal Expert Team on Bioethics, Franciszek Longchamps de Bérier, who went on record, claiming that morphological differences between “normal” and “test-tube”

⁶ See for example <http://zbawieni.blox.pl/2008/01/IN-VITRO-O-TYM-SIE-NIE-MOWI.html> and http://episkopat.pl/dokumenty/pozostale/5208.1,Komunikat_Ze_spolu_Ekspertow_ds_Bioetycznych_Konferencji_Episkopatu_Polski_w_sprawie_manipulacji_informacjami_naukowymi_dotyczacymi_procedury_in_vitro.html.

⁷ Interview with Archbishop Pieronek <http://wiadomosci.onet.pl/wiadomosci/pierwowzorem-in-vitro-jest-frankenstein,1,3492964,wiadomosc.html>.

children are often so obvious that "there are doctors who can tell that a child has been conceived through IVF just at a glance at her/his face. It is possible because their faces are marked by a furrow, typical to specific syndrome of genetic diseases"⁸.

The lists of morphological deformities, which according to the Catholic media "IVF children" are supposed to suffer from, includes a range of physical abnormalities that makes them different at a first glance, such as "deformed organs, drooling, trembling of the limbs, chewing movements, limited speech, dangling tongue, wide and protruding forehead, eyes improperly set and sticking out,

of certain features of and possible risks associated with their bodies. To avoid the danger of polluting the healthy body of the nation, the infertile members of the community should sacrifice their reproductive needs and desires. Theoretically, for the opponents of IVF life and fate of embryos are of the highest value, but in practice that means that for the sake of the collective wellbeing it would be best if the "conceived IVF children" do not come into existence at all.

Conclusions

The analysis of the rhetoric strategies used by the Catholic Church in Poland

may be very successful in disciplining the public, but the fact that the majority of Poles accepts the use ARTs and is of the opinion that IVF should be financially supported by the state, suggests that there are also limits to its effectiveness.

Bibliography:

Fairclough, N. (1995), *Critical Discourse Analysis. The critical study of language*. Longman: London and New York.

Gozdecka, Dorota S. (2012), "The Polish Catholic Church and the Regulation of IVF in Poland: Polarised Political Discourses and the Battle over 'Proper' Reproduction", *Feminist Law*, Vol 2, No 1, pp 1-40.

de Jong, W. and Tkach, O. (2012), *Making Bodies, Persons and Families. Normalizing Reproductive Technologies in Russia, Switzerland and Germany* W., Frankfurt/New York: Campus Verlag.

Just, E. M. (2008), *New Reproductive Assemblages: Understanding, Managing and Using Human In Vitro Fertilization (IVF)*. Utrecht: Proefschrift Universiteit.

Knecht, M., Klotz, M. and Beck, S. eds. (2012) *Reproductive Technologies as Global Form. Ethnographies of Knowledge, Practices, and Transnational Encounters*, Frankfurt/New York: Campus Verlag.

Kulawik, T. (2011), "The Politics of Human Embryo Research in Poland" in: *Exploring Central and Eastern Europe's Biotechnological Landscape: Transitioning the Life Sciences* Robbins, P. and Huzai, F. eds. Springer.

Radkowska-Walkowicz, Magdalena (2012), "The creation of "monsters": the discourse of opposition to in vitro fertilization in Poland", *Reproductive Health Matters*, Vol 20, No. 40: 30-37.

Van Dijk, T. (1997) *Discourse as Social Interaction*. London, Thousand Oaks, and Delhi: Sage Publications.

Yuval-Davis, N. (1998), *Gender and Nation*. London: Sage.

Agnieszka Ziolkowska, a Catholic, who was the first person in Poland born as a result of in vitro fertilisation (1987) has formally apostasised after «bioethical document» of Polish Bishops Conference (2013). Conference strongly condemned IVF, calling it «a procedure derived from animal and plant breeding».

asymmetric body, and much more (Walkowska-Radkovic 2012). These examples show that the religiously grounded opposition against assisted conception relies heavily on the idea of "biovalue" (Rose and Novas 2005: 29-30), understood as the body, health and vitality of people that effect the well-being of the collective. Thus, both people who happen to suffer from infertility and their children fall into the same category of citizens, whose value is contested not only due to the fact that are involved in taking risky moral choices, but because

demonstrates that although its opposition towards in vitro fertilization is said to be motivated by the respect to human uniqueness and body integrity, in reality it is based largely on devaluing children born after IVF. The anti-IVF campaign is fuelled by moral indignation and constructed with the use of scientific discourse, but the very idea of ARTs as a concealed danger to the community, which needs to be exposed and fought by all means, is rooted in the nationalistic discourse and imagery (Yuval-Davis 1998). The case of abortion demonstrates that this strate-

⁸ This opinion has been expressed in an interview published on the February 11th, 2013 in a conservative weekly "Uważam rze": http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,13444933,_Dzieci_z_in_vitro_maja_bruzdy_na_twarzy___Nasz_Bocian.html.

ГЕНДЕР И АНТИГЕНДЕР В ПСИХОЛОГИИ

НАТАЛЬЯ МАЛЫШЕВА

Вопрос, который передо мной поставила редколлегия журнала – возможна ли гендерная теория в психологической науке и практике?

В целом, я считаю, конечно же, возможна. Но тогда возникает вопрос о том, почему же современные веяния в виде идей о перформативности гендера редко встречаются в психологических работах? Сначала мне казалось, что эти вопросы можно отнести только к психологии на постсоветском пространстве, но позже я убедилась, что и моих западных коллег зачастую недолюбливают гендерные исследовательницы/ли.

Действительно, **в психологии сложилась такая ситуация, когда под «зонтиком» «гендер/ное» одновременно присутствуют биодетерминистские и конструкционистские трактовки.**

Сторонники первых предполагают, что в существующем гендерном порядке есть логика выживания нас как биологического вида. Есть целое популярное сегодня направление «эволюционная психология» и/или «социобиология», в которой объясняется, как «беспощадное» деление на мужчин и женщин выгодно, полезно и естественно. Даже обращаясь к понятию «социальные роли», сторонники этого подхода выбирают скорее полоролевою парадигму Т. Парсонса и Р. Бейлса, которые

описывали реальность американской семьи 1950-х годов в терминах инструментальной и экспрессивной роли, воспитываемых с младенчества в мужчинах и женщинах, соответственно. И хотя вроде бы речь идет о гендерной социализации, то есть о чем-то не природном, а культурном и социальном, тем не менее, скрыто (а все чаще явно) здесь обнаруживается, по меткому выражению Елены Шахновской, «скелет мамонта в шкафу»¹.

Если я спрашиваю у студентов, почему нам не кажутся счастливыми семьи, в которых жена выполняет инструментальную, а муж – экспрессивную роли, то они, не задумываясь над моей провокацией, отвечают, что женщинам сподручнее быть «хранительницами очага», потому что они рожают, а мужчины могут ходить на охоту, поэтому они – «добытки» и «защитники». И хотя они могут впервые слышать о полоролевой парадигме, они безошибочно её воспроизводят в своих повседневных и научных размышлениях.

Биодетерминизм отягощается в психологии еще и эссенциализмом, то есть идеей о том, что некая внутренняя сущность направляет внутреннюю жизнь человека и выражается на внешнем уровне в его поведении. Когда Вы говорите, что сегодня Ваши коллеги на работе / супруга или супруга / друзья наконец-то проявили себя, и теперь Вы знаете «всю правду» о них, то это как раз выражение именно этой психологической идеи.

В целом, эссенциализм как основа психологических изысканий логичен – иначе вроде бы пропадает смысл изучать что-то в том, как и почему человек что-то делает или не делает. И даже такие гуманистические и часто полезные психологические идеи, как «самовыражение», «самореализация», помимо очевидного акцента на ценностях индивидуализма, имеют в основе допущение о существовании некой сущности, которая рвется наружу (как тут не вспомнить фильмы про «Чужих»!). **Сочетание биодетерминизма и эссенциализма в контексте**

размышлений над существующими гендерными отношениями часто приводит психологов к выводам о том, что существуют «мужская» и «женская» сущность (Анима и Анимус в терминах К.Г. Юнга), которые принципиально различаются, хотя и существуют внутри каждой личности. В контексте развития нейронаук все чаще можно услышать о «мужском» и «женском» мозге, а также о том, что «ученые доказали» – мозг может быть и «гермафродитом». Большой популярностью пользуются и тренинги, на которых предлагается открыть свою «внутреннюю богиню» или найти «путь мужчины» – естественно, в соответствии со своим биологическим полом. Не теряют своей актуальности для нас и размышления о том, могут ли сочетаться в человеке некие «мужские» и «женские» черты характера, что приводит к появлению концепции психологической андрогинии Сандры Бем – чрезвычайно популярной в психологических исследованиях на постсоветском пространстве, кстати сказать. Несмотря на то, что сама авторка давно ушла в своих размышлениях от данной теории и предложила сфокусироваться на вопросах не личностных характеристик, а способов познания, которые мы используем, когда думаем о каком-то человеке или даже о мире в целом. Её концепция «линз гендера» ушла достаточно далеко от биодетерминизма и позволяет его критически отразить внутри психологических исследований.

Собственно, вторая теория Сандры Бем – один из немногих ярких примеров конструкционистского подхода к изучению гендера в психологии. Обращает на себя внимание, что здесь акцент сделан уже не на изучении свойств человека-мужчины, человека-женщины и других человек, а на анализе способов познания действительности, которая нас окружает. **Конструкционизм в гендерной психологии базируется на предположении о том, что кажущиеся нам естественными различия между мужским и женским являются способом интерпретации, который принят в данное время, в**

¹ <http://www.snob.ru/selected/entry/44622>.

данном обществе. Тогда становится понятным, что сегодняшние наши интерпретации как раз и оказываются связанными с биологией, сущностями и прочими стабильными, стержневыми элементами, а наука будет способом легитимизации подобных объяснений. Если уж совсем кратко, то конструкционизм делает понятным, что ученые тоже люди и что у них есть взгляды и ценности, усвоенные из культуры, поэтому они не являются «независимыми» в полном смысле этого слова в своих исследованиях. Это не плохо само по себе, от этого нельзя избавиться (да и не нужно, именно ценности и делают нас теми, кем мы есть), но делать вид, что подобной предвзятости в научных работах нет, может быть чрезвычайно опасным. Конструкционисты очень большое внимание уделяют рефлексии собственных позиций, стремясь в своих текстах сделать прозрачными те представления и идеи, которые влияли на них в ходе исследования. Это позволяет читательской аудитории делать свои выводы, предлагать свои интерпретации и / или разделять взгляды и анализ исследовательниц/ей.

Вопреки расхожему мнению, сегодня мы можем использовать наработки классической психологии для осмысления гендерных отношений не только в биодетерминистских терминах. Так, мы можем изучать вполне «классические» темы, связанные с вербальной и невербальной коммуникацией, социально-психологическими особенностями восприятия других, самопрезентацией как проявления гендерного дисплея и осмыслять полученные результаты в рамках перформативной теории гендера, делая акцент на ситуациях и контекстах меж-

личностного взаимодействия, например. Изучая различные идентичности и практики в духе феноменологического анализа, мы можем развивать идею множественности гендеров. Обращение к, казалось бы, набившей оскомину теме гендерных стереотипов и предубеждений позволяет говорить о проблемах дискриминации. Собирая нарративные интервью, мы даем «голос» различным группам социального меньшинства, в том числе и гендерного. Даже внутреннюю гомофобию и трансфобию можно подать под традиционной оберткой проблемы самоотношения и интернализованных социальных норм. Психология межгрупповых отношений может дать ключ к пониманию функционирования гендерной системы. Есть и другие примеры и возможности. Собственно, сегодня, на мой взгляд, и происходит развитие этого направления на постсоветском пространстве – медленное и часто замаскированное, но все же.

Тем не менее, нельзя, конечно, отрицать, что огромная часть работ выполнена и продолжает выполняться в духе биодетерминизма. В ответ на сакраментальный вопрос «ну почему у нас так?!» могу предположить несколько вариантов ответа:

1. Мы хотим быть наукой, а это долгое время означало необходимость движения в сторону естественно-научных изысканий, которые претендовали на открытие «объективных» законов реального мира. Поэтому таким важным как для научной, так и для практической психологии становится понятие «нейтральности», а любая идеологическая ангажированность (тем более феминистская на постсоветском пространстве!) воспринимается как угроза научности. При этом игнорируется, что философия позитивизма, лежащая в основе естественно-научной парадигмы, тоже вполне себе идеологема. И более опасная, на мой взгляд, поскольку может быть неотрефлексирована и может влиять не только на интерпретацию результатов, но и на саму постановку проблем.

2. Мы мало что знаем о биологии, поэтому она становится удобным объяснительным принципом. Психологи обнаружили различия, а биологи пусть объясняют их природу. Поэтому, кстати сказать, отсутствие интерпретаций в психологическом исследовании – верный признак био-

детерминизма: действительно, что же может сказать психолог о причинах того, что мужчины, согласно опроснику, продемонстрировали более высокий уровень эмоциональной стабильности, чем женщины? Ясное дело – это всё потому, что одна часть опрошенных – мужчины, а другая – женщины..., и дальше уж пусть биологи размышляют.

3. Кстати, о **различиях – они интереснее, чем сходства, поэтому мы о них и пишем.** Справедливости ради нужно сказать, что эта особенность восприятия мира присуща не только психологам, а претендует на общечеловеческую закономерность – вы видели где-нибудь задание «Найди 10 сходств на картинке»?! Мои студентки/ы очень трогательно расстраиваются, если опять не удалось обнаружить различия между мужчинами и женщинами в показателях какой-нибудь методики и применяют чудеса изобретательности в применении математической статистики, чтобы хотя бы тенденции к различиям обнаружить. Им кажется, что дело в том, что они как исследователи что-то сделали неверно – не те опросники выбрали, не тех респондентов опросили... Когда же различия обнаруживаются, вопрос о валидности методики и выборки обычно не возникает.

4. Гендерная психология основывается не только на гендерной теории, но и на психологии пола, которая позже переросла в психологию половых различий, а потом в психологию различий, связанных с полом (видимо, это когда дифференциальная психология доказала, что фактор пола объясняет не более 5 % индивидуальных различий, и стало понятно, что пол – не единственная причина того, почему люди могут вести себя по-разному или одинаково). И все накопленные на предыдущих этапах знания гораздо больше знакомы психологам, потому что опираются на хорошо известные и крепко институционализированные концепции – психоанализ, теорию социального научения, теорию когнитивного развития. Когда я на лекциях рассказываю о них – получается хоть какой-то диалог со студент(к)ами, так как есть узнавание, а конструкционизм для них всегда «как в первый раз», хотя я знаю, что сейчас о нем мои коллеги часто рассказывают в своих курсах, но все равно это происходит реже, чем нужно для протяжного «а-а-а, мы это

знаем».

5. **Исторически** (поддержка западных грантодателей в голодные времена, стремление дистанцироваться от советской (устаревшей и идеологизированной) науки, мода) **закрепилась манера говорить о гендере как синониме пола**, хоть и с акцентом на то, что этот пол «социокультурный» – поэтому логичным выглядит его понимание как непосредственной «надстройки» над биологическим, природным. В этой ситуации оказывается практически невозможным говорить о гендере как особом социальном статусе и, соответственно, о множественности гендеров.

На мой взгляд, **популярности био-детерминизму и эссенциализму добавляет и психологическая практика**. И психотерапия, и психологическое консультирование, несмотря на ряд существенных различий, направлены на то, чтобы помочь человеку справиться с душевными терзаниями и страданиями. А для этого, например, в традиционном консультировании предлагают следующее: «в ходе консультации фокус жалобы клиента должен быть переведен на него самого, человек должен ощутить свою ответственность и вину за происходящее, только в этом случае он будет действительно стараться измениться и изменить ситуацию, в противном случае он будет лишь ожидать помощи и изменений со стороны окружающих»².

Звучит хоть и жестковато, но в какой-то степени логично – в психологической работе мы можем что-то делать с клиентом, но вроде бы мало что можем сделать с окружающим миром, то есть в ответ на запрос «у меня проблемы из-за нехватки денег» психолог не может просто взять и раскрыть кошелек, да и активный поиск работы для клиента будет, скорее всего, нарушением терапевтического контракта. Вот и получается, что нужно искать что-то «внутри» человека, анализировать, диагностировать, давать экспертные заключения и т.п.

Но владея гендерной оптикой, я долгое время не понимала, как я могу предлагать жертве изнасилования работать с её виктимностью, если очевидно, что именно насильник выбрал насилие, а не она? Как можно работать

с тревогами гомосексуальных родителей за благополучие их детей, если очевидно, что проблема не в характере семейных отношений, а в гомофобии окружающих, и странно было бы не испытывать тревогу в наших социальных реалиях? Как я могу работать с молодой матерью над её депрессией и усталостью от ребенка, раскрывая для неё её «женскую суть», если мы будем игнорировать ту социальную изоляцию, в которую общество загоняет женщин с детьми? Собственно, поэтому я долгое время и не видела для себя возможности работать в области психологического консультирования. Однако выяснилось, что в психотерапии

существуют постструктуралистские, постмодернистские и конструкционистские подходы! И такие теоретические штуки вроде «дискурса», «социального конструирования», «male gaze», «дискриминации», «деконструкции», «привилегий» и многие другие могут быть не просто полезны, но и необходимы в психологическом консультировании.

Проводником в эту новую реальность стала для меня **нарративная практика, которая опирается на метафору жизни как истории**³. На ресурсе «О нарративной практике, терапии и работе с сообществами – по-русски»⁴, а также на сайте Центра нарративной психологии и практики⁵ можно прочитать много вдохновляющих примеров того, **как проявляется гендерная и феминистская методология в работе**

психологов. Можно узнать, как работают с жертвами домашнего насилия, возвращая им авторство жизни и возможность выйти из неустраивающих отношений. Как работают с агрессорами, делая очевидными их привилегии и помогая предпринять действия по возмещению нанесенного ущерба. Как поддерживают матерей, воспитывающих детей с инвалидностью, поддерживая и развивая сообщество, тогда как общество зачастую стремится их изолировать. Как решают проблемы детей с кросс-гендерным поведением, обучая их окружение – родственников, сверстников, педагогов – тому, как видеть вместо гендерной дисфории гендерную эйфорию. И более глобально – истории о том, как можно «вывести на чистую воду» доминирующие гендерные представления; как благодаря нашему «жизненному клубу» создается и поддерживается наша идентичность; как выстраиваются неиерархические терапевтические отношения сотрудничества, а не преодоления сопротивления клиента; как экспертная позиция передается клиенту, которая/ый больше, чем консультант знает о проблеме; какие меры предпринимаются, чтобы не возникло ретравматизации в ходе психологической работы над сложными жизненными ситуациями.

Конечно, следует отметить, что конструкционистские идеи сегодня все чаще осмысляются и в других направлениях психотерапии – например, экзистенциальном, гештальт-терапевтическом.

Всё это, на мой взгляд, свидетельствует о позитивных тенденциях в развитии теоретической и практической гендерной психологии на постсоветском пространстве и дает надежду на преодоление антигендерных тенденций.

ШАНОВНИ ЧИТАЧКИ ТА ЧИТАЧІ!

Наступний номер гендерного журналу «Я» буде присвячений темі «Гендер, вільний час і хобі». Якщо Ви бажаєте опублікувати свій матеріал на сторінках цього тематичного випуску, надсилайте його до 1 квітня 2014 року за адресою oleg.maruschenko@gmail.com з поміткою «Для публікації у журналі Я».

² Задачи психологического консультирования. – Режим доступа: <http://azps.ru/list/177.html>.

³ см. Уайт М. Карты нарративной практики. Введение в нарративную терапию. – М.: Генезис, 2010.

⁴ <http://narrlibrus.wordpress.com>.

⁵ <http://narrative.ru>.

ГЕНДЕРНИЙ ПОРТАЛ

- Велика електронна бібліотека книжок, збірників, посібників, матеріалів та статей з гендерної тематики
- Можливість пройти дистанційне онлайн-навчання на двох рівнях – базовому і поглибленому
- Резонансні тематичні новини з усього світу
- Експертні публікації та коментарі
- Аудіо- та відеоматеріали
- Електронна версія всіх номерів гендерного журналу «Я»
- Гендерне законодавство і глосарій
- Електронна версія власних видань нашого центру

А також багато іншої інформації та сервісів для всіх, хто цікавиться гендером.

Для пропозиції матеріалів достатньо надіслати статтю або просто повідомлення в будь-якому зручному для Вас форматі на адресу center.krona@gmail.com

Наш інтернет-портал передбачає широку участь дописувачів – фахівців, що формують якісну базу знань, в якій у демократичному стилі і різних комунікаційних формах розглядаються актуальні на сьогоднішній день в Україні гендерні питання.

У ПОШУКАХ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ

(російською мовою)

Методичний посібник пропонує в легкій і захопливій формі замислитися над сутністю сучасного навчально-виховного процесу, усім разом – педагогам дитячого садка і школи, батькам, адміністрації – пошукати шляхи та способи реалізації гендерного виховання, щоб створити умови для всебічного розвитку наших дітей, допомогти їм вирости щасливими й успішними.

У книзі докладно описано можливі напрями такої роботи у межах перших двох ступенів освіти. Особливістю видання стало те, що його авторський колектив – це люди, які саме й працюють у дитсадках і школах, а також в університетах, і які спілкуються з різновіковою аудиторією. Їхній особистий досвід практичної реалізації гендерного виховання надасть реальну допомогу тим, у кого є бажання впроваджувати подібні інновації у своїх навчальних закладах.

Посібник буде корисний усім, хто працює в дошкільній і шкільній освіті, студентству педагогічних спеціальностей, батькам, бабусям і дідусям, дітям, усім, хто цікавиться гендерною тематикою, проблемами сучасної освіти й виховання.

Електронна версія видання доступна на нашому порталі www.krona.org.ua. Отримання друкованої версії можливе за попередньою домовленістю.

Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА» оголошує про постійний конкурсний відбір для участі у триденних

ОЧНИХ ШКОЛАХ ДЛЯ ОСВІТЯН

Програма Школи складається з тренінгів, групових обговорень, перегляду кінофільмів, інших суто практичних заходів, спрямованих на розвиток гендерної компетентності та гендерно чутливого викладацького стилю. З учасницями та учасниками працює кваліфікована тренерська команда: кандидати наук, викладачі вишів, практичні дослідниці й дослідники.

Наприкінці, за умови активної участі та виконання навчальних вимог, учасницям та учасникам буде вручено іменний сертифікат, який є підтвердженням певного фахового рівня, вагомим чинником для атестації педагогічного працівника, дає можливість проводити гендерні уроки і вести тематичні гуртки. За бажанням, інформація про участь у Школі може бути внесена до залікової книжки.

Участь у Школі є безкоштовною.

Заявки на участь у конкурсному відборі до Школи надсилайте за адресою: center.krona@gmail.com (з обов'язковою поміткою «Заявка для участі у школі для освітян»).

Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА» оголошує про постійний конкурсний відбір для участі у двомісячних

ДИСТАНЦІЙНИХ ШКОЛАХ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ

Програма Школи складається з 6 тематичних інформаційних блоків, унаочнених і супроводжених фото-, відео-, аудіоматеріалами та направлених на розвиток гендерної компетентності і гендерної чутливості. Робота Школи передбачає постійний контакт з тьюторками / тьюторами, зокрема через участь у Skype-конференціях та вебінарах.

З учасницями / учасниками працює кваліфікована тьюторська команда: кандидати наук, викладачі вишів, практичні дослідниці й дослідники.

Наприкінці, за умови активної участі та виконання навчальних вимог, учасницям / учасникам буде вручено іменний сертифікат. Участь у Школі є безкоштовною.

Заявки на участь у конкурсному відборі до Школи надсилайте за адресою: center.krona@gmail.com (з обов'язковою поміткою «Заявка для участі у школі для журналістів»).